

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН  
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА  
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ  
Завідувачка випускової кафедри  
\_\_\_\_\_ Ніна РЖЕВСЬКА  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА  
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА  
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,  
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»  
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ  
«МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

**Тема: «МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА:  
АВІАЦІЙНИЙ АСПЕКТ»**

Виконавець: здобувачка вищої освіти 4 курсу, 409 групи, Волошина Анастасія  
Едуардівна

Керівник: к. політ. н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та  
регіональних студій Мороз Андрій Сергійович

Нормоконтролер \_\_\_\_\_ Валентина ЄМЕЦЬ  
(підпис)

**КИЇВ 2022**

## ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ .....	3
ВСТУП .....	4
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ .....	7
1.1. Загальна характеристика та історія міжнародного тероризму .....	7
1.2. Причини виникнення тероризму та види терористичних злочинів .....	17
1.3. Світові терористичні організації .....	22
РОЗДІЛ 2. АВІАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ВИД ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ . .....	30
2.1. Особливості та загрози повітряних терористичних актів .....	30
2.2. Терористичні акти скоєні з використанням авіації в історії людства .....	41
РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ АВІАЦІЙНОМУ ТЕРОРИЗМУ - ЗАПОРУКА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.....	52
3.1. Міжнародна співпраця та діяльність міжнародних організацій в контексті боротьби з авіаційним тероризмом .....	52
3.2. Методи виявлення, попередження та протидії авіаційним терористичним загрозам .....	60
3.3. Запобігання тероризму: авіаційний аспект .....	66
ВИСНОВКИ .....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ .....	77

## **ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ**

МТ – міжнародний тероризм

ТА – терористичний акт

МВ – Міжнародні відносини

ТД – Терористична діяльність

ВТ – Внутрішній тероризм

ТО – Терористична операція

ЗУ – Закон України

США – Сполучені Штати Америки

РФ – Російська Федерація

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку й Леванту

(М-)ТРО – (Міжнародні) терористичні організації

ІД – Ісламська Держава

ПТ – Повітряний тероризм

ПС – Повітряне судно

РБ – Рада Безпеки

ЗМІ – Засоби масової інформації

АБ – Авіаційна безпека

ППО – Протиповітряна оборона

ЗРК – Зенітно-ракетні комплекси

## ВСТУП

**Актуальність теми** дослідження є очевидною, через те, що тероризм представляє небезпеку світового масштабу. Розуміння суті, причин виникнення, ступеня небезпеки, методів попередження та протидії тероризму є важливою складовою вивчення цього феномену.

Щороку кількість терористичних організацій зростає. Це призводить до збільшення ймовірності здійснення нових терористичних злочинів по всьому світу. Боротьба з тероризмом у всіх його проявах є міжнародною глобальною проблемою. Вона потребує вирішення як на міжнародному рівні, так і на рівні окремо взятої країни. В системі виявлення, протидії та запобігання міжнародному тероризму важливим елементом є проблема пов'язана з повітряним тероризмом. Особливої актуальності вона набрала після трагічних подій 11 вересня 2001 року у США, коли був скоєний найбільший по кількості жертв (близько трьох тисяч) в історії терористичний акт: чотири рейсові літаки, були захоплені терористами, два з них були спрямовані в вежі Всесвітнього торгового комплексу на Манхеттені в Нью-Йорку, що призвело до пошкодження та обвалу цих споруд. Жертв та руйнацій могло бути більше, якби не була задіяна система протиповітряної оборони США. Ці події призвели до порушення питань пов'язаних з авіа-безпекою на міжнародному та національному рівні, та державному рівні кожної країни світу. Були внесені зміни в законодавстві стосовно вимог до авіа-перельотів та застосування повітряної оборони.

У зв'язку з російсько-українським військовим конфліктом, зросла небезпека повітряного тероризму в Східній Європі. Опрацювання кола питань, щодо протидії міжнародному тероризму, має зв'язок з виконанням завдань направлених на забезпечення стану безпеки особи, країни та всього світу від внутрішніх та міжнародних загроз на принципах верховенства права, дотримання прав людини, суспільства та держави, відповідністю засобів та методів захисту від терористичних злодіянь сучасним міжнародним стандартам.

**Мета роботи** – провести дослідження міжнародного тероризму як глобальної проблеми, зокрема у сфері авіації.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання **завдань**:

1. Вивчити характеристику та історію міжнародного тероризму.
2. Дослідити причини виникнення тероризму та види терористичних злочинів.
3. Охарактеризувати світові терористичні організації.
4. Вивчити особливості та загрози повітряних терористичних актів.
5. Проаналізувати терористичні акти скоєні з використанням авіації в історії людства.
6. Охарактеризувати міжнародну співпрацю та діяльність міжнародних організацій в контексті боротьби з авіаційним тероризмом.
7. Дослідити методи виявлення, попередження та протидії авіаційним терористичним загрозам.
8. Проаналізувати запобігання тероризму: авіаційний аспект.

**Об'єкт роботи** – міжнародний тероризм, як глобальна проблема сучасності.

**Предмет роботи** – авіаційний аспект міжнародного тероризму.

**Методи дослідження.** Основним в дослідженні є системний підхід, який дозволив комплексно дослідити міжнародний тероризм як глобальну проблему в авіаційному аспекті. Описовий метод застосовувався для характеристики причин виникнення тероризму та видів терористичних злочинів, особливостей та загроз повітряних терористичних актів, методів виявлення, попередження та протидії авіаційним терористичним загрозам і т.п. Аналіз та синтез – для вивчення джерел інформації по темі дослідження. Історичний метод забезпечив хронологічну послідовність у викладенні матеріалу стосовно виникнення та становлення повітряного тероризму та методів боротьби з ним, світових терористичних організацій, терактів скоєних з використанням авіації, що мають місце в історії тощо. Метод узагальнення був використаний у процесі формування висновків.

**Практичне значення** роботи полягає в тому, що її результати узагальнюють зібрані знання і сформулюють нову наукову працю, яка може в подальшому використовуватися в якості джерела інформації для інших наукових досліджень та буде актуальною для широкої читацької аудиторії. Матеріали наукової роботи створюють підстави для подальшого вивчення її проблематики в майбутньому.

**Структура роботи:** вступ, три розділи, висновки, список використаних інформаційних джерел. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок.

# РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

## 1.1. Загальна характеристика та історія міжнародного тероризму

Тероризм має глибокі історичні, етнотериторіальні і релігійні корені, а мотиви прояву конкретної терористичної діяльності варто шукати в розумінні соціально-економічної і геополітичної обстановки. Тероризм перетворюється в явище глобального масштабу через здатність використовувати досягнення технічного прогресу як у частині озброєння виконавців, так і при виборі об'єктів проведення терористичних акцій (ядерний, електронний, хімічний, екологічний, біологічний). Терористичні групи оснащені сучасною зброєю, новітніми системами зв'язку, володіють серйозними фінансовими можливостями і комунікаційними технологіями високого рівня, що можна використовувати для потрібного впливу на маси, популяризації своєї ідеології тощо.

У своїй публікації «Глобальний тероризм як метод політичної боротьби і форми насильства» науковець Новоскольцев Г. Б. відмічає, що історія тероризму як соціально-політичного явища нараховує більш ніж півтора століття. У світі функціонують десятки наукових центрів з вивчення тероризму, існує багато літератури, присвяченої аналізу цього негативного явища суспільного життя.

Кожна історична епоха переживала певні явища і процеси, до яких була прикута увага людської спільноти протягом тривалого часу і які, певною мірою, визначали характер тієї чи іншої епохи. Друга половина XIX століття проходила під знаком масового захоплення соціалістичними ідеями, а визначальним явищем другої половини XX століття стала «холодна війна». Тероризм – це специфічна складова суспільно-політичного життя, яка є постійним супутником історії людської цивілізації. Дослідники відзначають, що тероризм почав набирати силу з 1966 р. Особливістю сучасного тероризму, що обумовлює його підвищену соціальну небезпеку, є його масовий і систематичний характер [54].

Тероризм (терор) походить від лат. terror – страх, жах. Тероризм – насильницькі дії (захоплення заручників, переслідування, руйнування, вбивства тощо) з метою придушення політичних опонентів, конкурентів, залякування, нав'язування певного типу поведінки. Відрізняють індивідуальний і груповий терор (діяльність екстремістів політичних формувань) та державний терор (репресії тоталітарних та диктаторських режимів) [31, с. 18].

У ЗУ 2003 р. «Про боротьбу з тероризмом» дається таке визначення терміну «тероризм» – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [5].

Президент США Кеннеді Дж., говорив у 1962 р., що тероризм – це новий вид війни, з глибоким корінням та великою інтенсивністю... Це війна підричників, партизанів, убивць, повстанців; війна, в якій замість відкритого бою використовується засідка, знищення та проникнення замість агресії; нагнітання ненависті замість популяризації патріотизму; прийняття нейтральної позиції ворогом, замість залучення її до складу союзників... [73].

Дослідник Канцір В.С. в своїй дисертаційній роботі «Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір» визначає, що аналіз цього трактування у політологічному сенсі свідчить, що в понятті «тероризм» відділяється його кримінальний елемент, а за змістовним наповненням тероризм наближається до таких явищ як диверсія чи локальна війна [31, с. 19].

Науковець Бернард А. визначав терор як вияв залякування та насильства, що свідомо застосовується сильнішою стороною по відношенню до слабшої сторони, а тероризм – як залякування та насильство, застосоване слабшою стороною по відношенню до сильнішої [15].

Вчений Денікер Г. трактує тероризм як систематичне залякування уряду, населення та народів шляхом застосування насильства з метою досягнення ідеологічних, політичних, соціально-революційних прагнень та цілей [25].



Дослідник Мокляк В. В. в публікації «Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву» встановив, що на сьогоднішній день існує багато визначень терміну «тероризм». На це є декілька причин, одна з них – тероризм досліджується різними суспільними науками – політологією, соціологією, філософією, конфліктологією, геополітикою, психологією, історією та рядом юридичних наук (міжнародним правом, кримінологією, кримінальним правом, адміністративним правом). Вчені з цих галузей знань, в процесі дослідження тероризму, трактують його визначення виходячи з потреби та специфіки конкретного вивчення. Політологи розуміють тероризм як метод насильницької опозиційної політичної боротьби. У соціології це явище розглядається як дуже небезпечна соціальна дисфункція, з високим рівнем залякування та має крайні форми девіантної поведінки. З точки зору історичних наук тероризм – це різновид опозиційного та державного терору. В юридичній області знань – робиться акцент на будову складу терористичного злочину, за яке передбачається кримінальна відповідальність [52].

Дослідники Біленчук П.Д., Кофанов А. В., Кобилянський О.Л. вважають, що більшість визначень «тероризму» мають спільну думку – це специфічна форма насильства, що спрямована проти невинних осіб. Відомий науковець Дженкінс Б. (США) визначає тероризм як погрозу застосування або використання насильства чи його індивідуальних актів, що зароджують почуття страху. Насильство з використанням зброї, яке не має географічних обмежень і норм, без конкретної лінії фронту, секретність у підготовці злочинів, їх неперіодичний характер – це надало підстави досліднику висунути тезу: «тероризм – новий вид війни». Ототожнювати тероризм і війну неможливо, але вони мають тісний зв'язок, а інколи навіть переходять одне в друге (для прикладу – події в Чечні). Англійський вчений Уілкінс П. вважає, що терор відрізняється від інших актів насильства не тільки жорстокістю, а і дуже високою аморальністю й неперемінливістю в засобах та некерованістю [13, с. 17].

Мокляк В.В вказує на те, що проблеми безпеки завжди були й залишаються актуальними для держави, особи, суспільства та міжнародної спільноти. Безпека є одним із головних показників якості життя. Суспільна небезпечність злочинів проти

громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують нормальні (безпечні) умови життєдіяльності невизначеного кола людей та створюють загальну небезпеку. Глобальні зміни в житті українського суспільства протягом останнього десятиліття, поглиблені геополітичною конфронтацією міжнародних відносин та економічною нестабільністю, супроводжуються поширенням протиправної поведінки серед населення. Розвиток кризових явищ в економіці багатьох країн світу, згорання економіко-політичних відносин із Російською Федерацією (далі РФ) через збройний конфлікт, анексія Криму РФ та проголошення нових незаконних формувань на території Луганської та Донецької областей спричиняють поширення тероризму [51, с. 26].

ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» тлумачить поняття «міжнародний тероризм» наступним чином – це здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей, суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

Сам термін «міжнародний тероризм» виник на початку 70 рр. ХХ ст. [72, с. 90]. Дослідники Біленчук П.Д., Кофанов А. В., Кобилянський О.Л. визначають, що міжнародним тероризмом (далі МТ) вважається злочин, загальним об'єктом якого являються міжнародні відносини. Тероризмом слід вважати насильницькі акти та/або насильницькі погрози, що здійснюються з метою навіяти страх, спонукати до потрібних терористам дій чи утримання від таких дій.

Під терористичним актом розуміються насильницькі дії по відношенню до держави осіб, класів, груп осіб, представників влади, що направлені на залякування або спонукання жертв до виконання певних вимог або досягнення визначених цілей, які покладені в основу здійснення терактів. Терористичний акт (далі ТА) – це завжди агресивно-насильницький акт. Йому притаманні наступні характеристики: різні за

формою дії насильницького характеру, переважно вибір насильницьких дій спрямований на привернення уваги суспільства; ТА має спрямування проти особи чи групи осіб; відсутністю реальної змоги досягти визначеної мети, не вдаючись до використання насилля.

МТ слід розглядати як правопорушення з багатьма рівнями, коли завдається шкода міжнародним зв'язкам, що позначається на такому:

1. Функціонування системи дипломатичних зв'язків.
2. Забезпеченні державного суверенітету.
3. Дотриманні права націй на самовизначення.
4. Забезпеченні спеціальної правосуб'єктності міжнародної міжурядової організації.
5. Дотриманні свобод і прав людини.
6. Адекватному функціонуванні міжнародних комунікацій: наземних, морських та повітряних.

До головних галузевих об'єктів тероризму відносять: систему дипломатичних зв'язків; державний суверенітет; системи міжнародних комунікацій: наземних, морських та повітряних.

Проблеми, які пов'язані з класифікацією та кваліфікацією ТА вирішується на основі проаналізованих відмінностей по об'єкту спрямованості та суб'єкту здійснення, враховується також ступінь небезпеки ТА для міжнародних відносин (далі МВ). Для кваліфікації ТА в якості міжнародного злочину визначальним моментом є співвідношення його складу зі складом таких злочинів міжнародного масштабу як злочини проти людяності, миру, апартеїд, геноцид та військові злочини. Щодо ТА, які підпадають під дію міжнародного права, можна зробити такі висновки:

1. Потрібно розрізняти теракти за об'єктом спрямованості (ТА проти осіб; ТА проти державної безпеки; ТА проти державної власності чи конкретних юридичних або фізичних осіб) та суб'єктом вчинення (виділяють: ТА, що вчиняють особи, які проходять службу та мають спеціальну підготовку для цієї мети – державний тероризм; ТА, що здійснюються окремими особами або групами осіб).
2. ТА можуть здійснюватися як у мирний час і під час війни.

3. ТА підпадає під дію міжнародного права в силу: вчинення ТА суб'єктами міжнародного права; небезпеки для МВ; наявності міжнародного елемента; зацікавленості держав через соціальної загрозу тероризму.

Міжнародний елемент означає, що ТА здійснюється: на території кількох або однієї держав чи на території, яка не підпадає під юрисдикцію ні одної з них; підданим чи іноземним громадянином або за їх співучасті; відносно власності іноземної юридичної, фізичної особи чи іноземного громадянина.

Під ТА, що мають міжнародний характер розуміють:

1. Дії насильницького характеру, що мають вигляд спроби або вчинення викрадення, нападу, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства, захоплення чи дій, які є небезпечними для офіційних представників та членів їхніх сімей.
2. Захоплення, заподіяння шкоди та знищення власності, потрібної для здійснення економічних, політичних, культурних, торгівельних відносин між країнами, а також засобів, установ залізничного, повітряного, автомобільного та водного транспорту, якщо дії характеризуються наявністю міжнародного елемента [13, с. 18].

Як антисуспільне явище, тероризм походить з глибини віків у вигляді насильницького способу захоплення та утримання влади. Зі світового досвіду відомо, що терористична діяльність (далі ТД) має форми внутрішнього тероризму (далі ВТ) та МТ. Впродовж ХІХ ст. тероризм переважно був внутрішньодержавним явищем. У ХХ ст. МТ набув загрозливих масштабів.

Безпосередньо тероризм проявляється у вигляді скоєння ТА – здійснення злочину, що має терористичний характер та є кінцевим етапом терористичної операції (далі ТО). ТО є достатньо тривалим процесом, який включає підготовку та здійснення ТА. У проведенні ТО можуть брати участь бойові групи, розвідувальні групи, групи матеріального забезпечення, групи пропагандистського забезпечення і групи забезпечення безпеки. Терористична група – це підрозділ терористичної організації, до обов'язків якої входить діяльність, що пов'язана безпосередньо з підготовкою та скоєнням ТА. Групам терористів притаманна тісна взаємодія її членів, яких об'єднує визначена ціль, до складу якої входять терористи, які безпосередньо учащують в ТД.

ТД характеризується численністю рядів, достатньо тривалим періодом існування, присутністю керівної ієрархії, поділом функцій керування і здійснення ТА, пропаганди, розвідки та фінансування. Можлива наявність представництв у різних регіонах держави та на території кількох країн .

Дослідники виділяють такі види терористичних актів:

– Диверсія (розповсюдження отруйних речовин, вибухи тощо).

Розповсюдження отруйних речовин проводять методом викиду в повітря будівлі, транспорту чи іншого приміщення або відкритого простору шкідливих речовин, з метою заподіяння шкоди та для знищення осіб. Через вибухи страждає велика кількість випадкових жертв, через це така тактика призводить до дуже сильного психологічного ефекту. Використовуються саморобні бомби, робляться підкопи, мінують житлові та інші споруди, місця скупчення великої кількості осіб. Основним об'єктом такого замаху є людина. Дуже часто диверсійну тактику беруть на озброєння терористи різних національних рухів, релігійні екстремісти та ін. Застосовується вибухівка, але невеликої потужності, це дає можливість терористам неушкодженими зникнути з місця теракту. Жахливими є ТА проведені за допомогою мінування автотранспорту – «автомобільні бомби». Злочинці мінують різні об'єкти: аеропорти, магазини, транспортні магістралі, банки, виробничі споруди, готелі тощо. Велика кількість жертв буває у випадках вибухів літаків [13, с. 19].

– Викрадення. Викрадають людей, які можуть привернути увагу суспільства: журналістів, відомих політиків, членів королівських родин, чиновників, журналістів, дипломатів та ін. Це складний у проведенні спосіб здійснення ТД, тому що необхідна злагоджена, дисциплінована робота терористів протягом тривалого періоду.

– Замах та вбивство є одним з основних методів здійснення тероризму. Своюється збройними формуваннями та має демонстративну адресність, через що є ефективним методом для цілеспрямованого психологічного впливу на невелику аудиторію. При скоєнні замахів використовується легка та холодна стрілецька зброя, гранатомети, ручні гранати, міномети і т.п. При таких бойових операціях життю злочинця загрожує небезпека, тому їх проводять високопрофесійні злочинці-

терористи в країнах з слабкою системою правопорядку та у випадках, коли терористи мають кількісну перевагу над правоохоронними підрозділами.

– Хайджекінг – захоплення транспортного засобу: автомобіля, літака, корабля, потяга тощо. Інколи у світовій практиці трапляється використання терміну «скайджекінг» при захопленні авіатранспорту. Офіційно першим викраденням вважають захоплення авіалайнера в 1931 р. в Перу. За деякими відомостями, повітряне судно було викрадено з метою поширення листівок революційного змісту, проте жодних наслідків у міжнародно-правовій сфері цей інцидент не мав [33].

Близько шести випадків цього явища, відбулося у 1946, 1960, 1961, 1967 рр. На початку 60-х рр. минулого століття в США набув поширення авіа-тероризм лівих екстремістів та кубинських емігрантів, які захоплювали авіаційні судна з метою пропаганди та отримання викупу. Починаючи з 1968 р. відбувалися авіа захоплення палестинцями на Близькому Сході та в Європі. У 1969 р. було скоєно 91 захоплення цивільних авіа суден, загинуло 5 осіб та близько 32 людей дістали поранення. В 1972 р. було здійснено 59 спроб викрадення, з яких 30 були вдалим – 141 особа загинула, 99 людей – поранені. У вересні 1971 р. на протязі 11 днів були захоплені 300 пасажирів та знищені чотири авіа судна, що належали різним західним авіакомпаніям. 11 вересня 2001 року у США, був скоєний найбільший по кількості жертв (близько трьох тисяч) та найстрашніший в історії людства терористичний акт: чотири рейсові літаки, були захоплені терористами, два з них були спрямовані в вежі Всесвітнього торгового комплексу на Манхеттені в Нью-Йорку, що призвело до пошкодження та обвалу цих споруд. Масштаби авіа тероризму змусили уряди країн та авіакомпанії вжити заходи по боротьбі з авіа піратами [13, с. 20]

На початку 70-х рр. ХХ ст. на українській території Радянського Союзу були створені спеціальні підрозділи міліції в аеропортах для виявлення та протидії авіа піратству. У 1973 р. європейськими та американськими авіаційними службами почалися систематичні перевірки пасажирського багажу. Це трохи знизило кількість випадків ТА, але їх рівень продовжував залишатися достатньо високим: 1976 р. було вчинено 25 захоплень літаків – 218 осіб загинуло, 215 – було поранено. У 1980-1990 рр. акти повітряного тероризму відбувалися в значно меншій кількості. Кількість

повітряних ТА, досягла піку в 1960 рр. (в цей період кількість повітряних ТА становила 38% від загальної кількості всіх видів хайджекінгу), їх число скоротилася до кінця ХХ ст. (до 12% від всіх видів хайджекінгу). Скайджекінг є найефективнішим для терористів видом хайджекінгу через те, що:

1. Спецслужби утримуються від проведення атак на терористів у літаку через високий ризик поранення заручників.
2. Авіатранспорт є найбільш зручним видом транспорту для того щоб сховатися від переслідування. Заволодіння суднами, потягами, автобусами є менш привабливим, у зазначеному плані, для злочинців (терористам складніше встановити контроль над водним судном, чим над літаком; проти захватчиків потягу, автобусу та інших наземних видів транспорту, набагато легше провести антитерористичну операцію, ніж звільнити від зловмисників літак).

– Захоплення будівель активно проводяться лівими терористами в Європі, а також палестинськими формуваннями та латиноамериканськими партизанами, що використовують тактику МТ. Дуже часто здійснюються напади на будівлі урядових установ, посольств, партійних офісів. Чеченськими терористами скоювалися захоплення лікарень. Були випадки, коли захоплення будівель закінчувалося тим, що зловмисники покидали місце злочину прикриваючись заручниками-людьми.

Часто відносно певних скоєних злочинів неможливо однозначно стверджувати, що це ТА чи просто політичне убивство. В деяких випадках політичне убивство і ТА можуть становити одне ціле (для прикладу – вбивство Лінкольна А.) [13, с. 21].

Збройний напад без смертей і заподіяння незначного збитку майну проводяться терористичними угрупованнями на стадії їх формування, коли відсутній досвід проведення масштабних злочинних операцій, а також активними організаціями, які хочуть продемонструвати свою здатність до скоєння збройних операцій.

Кібертероризм – атака на комп'ютерні мережі, інформаційні системи, бази даних. Вперше такий вид ТД був зафіксований наприкінці 1990 рр., що мав зв'язок з розвитком світових мереж та телекомунікацій, а також зі збільшенням значення технологій у всіх сферах суспільного життя.

Атаки на інформаційні системи через несанкціонований доступ, здійснюються з ціллю саботажу роботи певної установи. Свого часу відділ захисту Пентагону повідомляв, що за тиждень міністерські інформаційні системи піддаються більш як 60 атакам. Переважно здійснюються хакерами, що займаються хуліганством. Та під час бомбардувань в Югославії 1999 р. , хакери з Росії, Сербії та інших країн ціленаправлено займалися атакою серверів, що належали державним структурам США. У 1997 р. мав місце випадок атаки тамільської кібергрупи «Чорні тигри Інтернет» на електронну пошту уряду Шрі-Ланки. Весною 1998 р. хакери, які протестували проти індійських ядерних випробувань, знищили електронну пошту та «домашню сторінку» атомного дослідного центру в Бадхе.

Світовий тероризм має тенденцію стійкого зростання з кожним роком: у 1980 р. фіксувалося 500 ТА, 1985р. – 800 ТА, у 90 рр. ХХ ст. – 900, 1000 і більше випадків ТА [13, с. 11].

Отже, тероризм – це насильницькі дії, що характеризуються захопленням заручників, переслідуванням, руйнуванням, вбивствами і т.п., з метою нейтралізації політичних опонентів, конкурентів, залякування, нав'язування певного типу поведінки.

Міжнародним тероризмом вважається злочин, загальним об'єктом якого є міжнародні відносини. МТ слід розглядати, як правопорушення з багатьма рівнями, коли завдається шкода міжнародним зв'язкам, що позначається на такому: функціонування системи дипломатичних зв'язків; забезпеченні державного суверенітету; дотриманні права націй на самовизначення; забезпеченні спеціальної правосуб'єктності міжнародної міжурядової організації; дотриманні свобод і прав людини; адекватному функціонуванні міжнародних комунікацій: наземних, морських та повітряних. Безпосередньо тероризм проявляється у вигляді скоєння ТА – здійснення злочину, що має терористичний характер та є кінцевим етапом терористичної операції.



## **1.2. Причини виникнення тероризму та види терористичних злочинів**

Вчений Антонян Ю.М. вважає, що як і безліч інших людських вчинків, мотивація тероризму носить складний, неоднозначний, багаторівневий, характер, самі мотиви необхідно розрізняти залежно від особистості та видової приналежності конкретного ТА [11, с. 251]. Дослідник Ньюман Г. виділив три основних мотиви ТД: культурологічний; раціональний; ідеологічний [31, с. 121].

Існують правові, соціально-економічні, політичні, організаційно-управлінські, релігійні, соціально-психологічні та інші причини виникнення тероризму [72, с. 56].

До основних причин виникнення тероризму відносять:

1. Соціально-економічні причини тероризму: глибокі суперечності в економічній сфері; економічні кризи; соціальна диференціація людей; безробіття молоді; низька ефективність роботи правоохоронних органів; низька ефективність роботи державного апарату; зниження ефективності функціонування захисних механізмів в області моральності та моралі; посилення соціальних суперечностей під впливом росту злочинності; запекла боротьба за владу політичних сил чи суспільних формувань; зростання тенденцій вирішення конфліктних ситуацій з застосуванням силових методів.

2. Правові причини виникнення тероризму, які пов'язані з ослабленням контрольно-регулятивної функції політики – ослабленням функцій держави, наростанням кризових явищ, недостатньою змогою реагувати на складні соціально-політичні процеси тощо.

3. Політичні причини виникнення тероризму зумовлені: включенням у політичні процеси широких соціальних верств населення, які не мають відповідного досвіду та підготовки; загостренням політичних конфліктів, через певні політичні заходи; агресією по відношенню до інших країн; заохочення тероризму на вищому державному рівні.

4. Соціально-психологічні чинники виникнення тероризму: неспівпадання етнічних кордонів, виникнення у зв'язку з цим територіальних і політичних претензій; невирішеність національних проблем; зіткнення світоглядної позиції з політичним устроєм чи режимом правління; наявність і постійне зростання кількості

суверенних країн; відсутність у суспільстві ідеології, що не допускає якого-небудь насильства, крім державного; незадоволеність змінами, що відбуваються в суспільстві; втрата певними соціальними шарами населення надії на краще майбутнє; наявність значної кількості осіб, з професійною військовою підготовкою; переважання надій на кардинальні політичні зміни суспільного життя в масовій психології соціуму; глобальна інформаційна система, яка формує певний віртуальний світ, але не у вигляді реального життя; проблема психологічного стресу людей; руйнація засобами інформації моральних, правових, політичних норм у свідомості значних прошарків населення та створення кримінальних психологічних установок.

5. Організаційно-управлінськими причинами виникнення тероризму є: відсутність ефективної дії між різними державними та відомчими структурами з запобігання та боротьби з актами політичного насильства; недостатня вивченість проблем запобігання тероризму у багатьох світових державах; зростання кількості ЗМІ, які поширюють насильство і таким чином пропагандують ТД; високий рівень неправомірного перетину кордонів країн; створення сучасних видів зброї масштабної дії [72, с. 59-61].

Переважно терористи – це чоловіки, але зустрічається і багато жінок, роль яких у терористичних організаціях достатньо важлива. Вік осіб, які вчиняють ТА, в середньому становлять від 20 до 35 років (найдієздатніші, активні в фізичному та інтелектуальному плані). В ТД беруть участь особи різних національностей [31, с. 127-128].

До особистих мотивів участі особи в терористичній діяльності належать: етичні, корисливі, економічні, емоційні, психологічні мотиви; прагнення до самоствердження; потреба належати до певної групи осіб тощо.

Ідеологічні мотиви участі особи в ТД: соціально-політичні мотиви; націоналістично-сепаратистські мотиви; релігійні мотиви.

Спонукальним стимулом ТД може бути бажання до самоствердження за рахунок насильства. Психологічне підґрунтя тероризму – це фанатизм, радикалізм та

екстремізм, – з точки зору психології тероризм є їх природним розвитком (продовженням) [72, с. 62].

Важливим мотивом навернення до тероризму є необхідність «приналежності до групи». Сильна необхідність належати до групи є притаманною ознакою всіх світових терористів. Дослідник Поппер К. у своїй роботі «Відкрите суспільство і його вороги» [60, с. 114] зазначив, що найбільшим злом, що несуть терористичні формування своїм членам, є створення соціальної системи закритого типу.

На практиці особисті мотиви участі в ТД переплітаються з ідеологічними мотивами причому в різних співвідношеннях. Перевага тих чи інших мотивів залежить від окремо випадку, разом ці мотиви формують мотиваційну базу екстремістської свідомості.

Щодо ідеологічних мотивів, то мотиваційне підґрунтя сепаратистського та націоналістичного тероризму часто значно міцніше, ніж соціально-політичне, через кровні зв'язки та родинні традиції, відомі з дитинства, що передаються крізь покоління.

Більш міцним може виявитися мотиваційне підґрунтя, коли націоналістичні мотиви поєднуються з релігійним фундаменталізмом, що досить часто носить характер особливого фанатизму. У релігійного фанатика-смертника найважливішою є віра в єдину істину, яка є вирішенням проблем пов'язаних з його віруваннями, національністю, релігією тощо. Такого роду віра становить тип поведінкових та ідеологічних моделей терористичних формувань [72, с. 64].

Як складне соціально-політичне явище, що має різні форми прояву, тероризм можна класифікувати за найістотнішими ознаками, тобто провести його класифікацію, виділивши та охарактеризувавши його основні види, що дозволить зрозуміти суть цього феномену [72, с. 88].

Дослідник Ліпкан В.А. пропонує такі критерії (підстави) для класифікації тероризму: за територією вчинення ТА; за елементами прояву (за цілями, суб'єктами, методами, мотивами, засобами, об'єктами, характером наслідків змістом діяльності); за рівнем організації; за видами терористичних формувань [44].

За територією вчинення тероризму виділяють такі види: міжнародний (транснаціональний); внутрішній (тотальне розповсюдження тероризму по всій території держави); селективний (поширений на певній державній території); локальний (ТА відбуваються стосовно окремо взятого об'єкта на маленькій території) [72, с. 92].

Наступний критерій загальної системи класифікацій терористичних проявів – складових тероризму, як правило розглядається за суб'єктами, об'єктами, цілями, мотивами, засобами, методами, змістом діяльності та характером наслідків.

За суб'єктами розрізняють: ТА, що вчиняються відповідно підготовленими особами - держслужбовцями; ТА вчинені пригнобленими етнічними меншинами; ТА скоєні релігійними фанатиками; ТА визвольних рухів країн третього світу; ТА скоєні особою чи групою осіб.

Види тероризму за видами мотивів. Зазначимо, що якщо раніше домінував підхід, за якого мотиви у терористів могли бути лише політичні, то сьогодні науковці не схильні обмежувати терористичні прояви лише цим. Можна виділити наступні мотиви скоєння ТА: релігійні, політичні, особисті, націоналістичні тощо.

За видами цілей виділяють: підрив (знесення супротивника); провокаційна діяльність або навпаки, бездіяльність; демонстративність .

За засобами діяльності, поділяються на матеріальні та нематеріальні. Засобом скоєння насильницьких дій може бути, будь-який з видів зброї. Матеріальні: інформаційна; економічна; геноцидна; фізична; технологічна. До нематеріальних відносять: усні погрози; неправдиві повідомлення і т.п.

За способами вчинення ТА розрізняють: провокування збройного конфлікту; порушення системи державного управління за допомогою вбивств лідерів, навіювання жаху, відчаю тощо; руйнування основ цивілізованого життя та спричинення хаосу.

За об'єктом спрямування виділяють: ТА проти державної безпеки; ТА проти безпеки особи; ТА по відношенню до власності фізичних осіб та юридичних осіб.

За змістом діяльності розділяють: діяльність терористичного формування, направлену на зміни у зовнішній сфері та внутрішню діяльність зазначеного формування, направлену на задоволення власних потреб [44, с.60].

Новосколькоєв Г. Б. поділяє тероризм на два види: національний та політичний. Під політичним тероризмом розуміються всі прояви терористичної активності, що направлені на зміну суспільного устрою в цілому в будь-якій його частині. У вузькому розумінні під політичним тероризмом мається на увазі боротьба, що спрямовані на попередження чи прийняття будь-яких рішень, що стосуються державного устрою. Соціальний тероризм формується на основі більш глибоких внутрішніх соціально-політичних конфліктів і проявляється у двох основних формах: лівого і правого тероризму.

Національний тероризм здійснюється за етнічними ознаками, сепаратистський тероризм проводиться національно-політичними групами меншин, що борються за суверенітет чи розширення автономії історичної території проживання [54].

Є такі види міжнародних терористичних злочинів: диверсія, викрадення, замах та вбивство, захоплення транспортних засобів, захоплення будівель та заручників, кібертероризм тощо.

Таким чином, існують правові, соціально-економічні, політичні, організаційно-управлінські, релігійні, соціально-психологічні та інші причини виникнення тероризму. До особистих мотивів участі особи в терористичній діяльності належать: етичні; корисливі; економічні; емоційні; психологічні; прагнення до самоствердження; потреба належати до певної групи осіб тощо. Ідеологічні мотиви участі особи в ТД: соціально-політичні мотиви; націоналістично-сепаратистські мотиви; релігійні мотиви. Мотиваційне підґрунтя сепаратистського та націоналістичного тероризму часто значно міцніше, ніж соціально-політичне, через кровні зв'язки та родинні традиції, знайомі з дитинства, що передаються крізь покоління. У релігійного фанатика-смертника найважливішою є віра в єдину істину, яка являється вирішенням проблем пов'язаних з його віруваннями, національністю, релігією тощо.

Як складне соціально-політичне явище, що має різні форми прояву, тероризм можна класифікувати за найістотнішими ознаками, тобто провести його класифікацію, виділивши та охарактеризувавши його основні види, що дозволить зрозуміти суть цього феномену. Критерії (підстави) класифікації тероризму: за територією вчинення ТА; за елементами прояву (за цілями, суб'єктами, методами, мотивами, засобами, об'єктами, характером наслідків змістом діяльності); за рівнем організації; за видами терористичних формувань.

### **1.3. Світові терористичні організації**

Дослідник Польовий М. А. у своїй статті «Формування глобального громадянського суспільства як чинник розвитку терористичної активності в глобальному світі» вказує на те, що міжнародні терористичні організації (далі МТРО) продовжують активно розвиватися та впливати на міжнародну суспільно-політичну ситуацію в умовах сьогодення. Сучасні терористичні формування відрізняються від існуючих про них стереотипів у суспільстві – іракські чи афганські релігійні-фанатики-смертники, які здійснюють теракти заради ідеології «боротьби з невірними». Сьогоднішні розвинуті МТРО створені за принципами інформаційного суспільства та представляють собою значну загрозу сучасним демократичним державам та їхній суспільно-політичній сфері внаслідок «мережевої» ТД. Активний сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприятливо впливає на становлення нових та удосконалення існуючих МТРО [58].

Колосков В.В. наводить такі відомості: за даними міжнародних спеціальних правоохоронних структур, сьогоднішній розвиток злочинності вказує на сучасну особливість злочинного світу, що полягає в тісній співпраці, реструктуризації, взаємодії та об'єднанні деяких терористичних організацій зі злочинними, які здійснюють торгівлю людьми, зброєю, наркотиками і т.п. [34, с. 29].

Нині важко зрозуміти спрямованість чеченських терористів – боротьба за національну свободу чи за можливість продовжувати займатися матеріально вигідним незаконним промислом. Незрозумілі мотиви та наміри ТД організації

«Ісламський рух Узбекистану», якій підконтрольна наркоторгівля в регіоні; алжирського формування «Збройна ісламська група» в Європі, яка здійснює то ТД, то кримінальні злочини. Турецька ТРО «Сірі вовки», іспанська ТРО «Країна басків і воля», італійська ТРО «Червоні бригади» займаються наркобізнесом – основним джерелом фінансування їх ТД. Зазначені факти говорять про еволюцію міжнародної організованої злочинності та наявність випадків мотивації дій злочинних формувань не лише економічною вигодою, а й певною суспільно-політичною зацікавленістю [63].

Варто згадати злочинно-терористичні «недореспубліки» «ЛНР» та «ДНР», що існують на східній території України, членами яких є не тільки «колишні громадяни України», а й іноземні особи, фінансування та підтримка яких здійснюється сусідньою РФ. Їх існування несе загрозу всьому демократичному світовому суспільству – сумним прикладом тому є катастрофа 17.07.2014 р. малазійського «Боїнгу» рейсу МН-17, яка сталася в українському повітряному просторі над Донбасом. Літак збила ракета класу «земля-повітря» з ракетно-зенітного комплексу «Бук», запуск якої відбувся з території України підконтрольній проросійським бойовикам. Крім людських жертв (загинули всі пасажери та екіпаж) виник міжнародний конфлікт, в якому представники Нідерландів на весь світ звинувачували офіційну українську сторону в цій трагедії. На їхню думку катастрофа сталася через те, що Україна своєчасно не закрила повітряний простір для польотів цивільної авіації над зоною збройного конфлікту [12].

Науковці Скулиш Є.Д. та Глушков В.О. в публікації «Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом» стверджують, що МТРО за зовнішніми ознаками схожі на транснаціональні злочинні формування, але вони не підпадають під таке визначення, адже головною метою їх неправомірної діяльності є не отримання прибутку, а скоєння політично вмотивованих злочинів для досягнення певної політичної мети [68].

Дослідник Глазов О.В. вважає, що сучасне поняття «тероризм» в свідомості багатьох асоціюється з Афганістаном. На території цієї країни колись розміщувалися та і тепер знаходяться штаб-квартири та бази ТРО (база радикального ісламістського

руху «Талібан»; штаб квартира ТРО «Аль-Каїда», небезпечної не тільки для Афганістану та державам Центральної Азії, а й взагалі для всього земного суспільства) [20].

До переліку світових терористичних організацій також належать: «Аль-Каїда» (Міжнародний ісламський фронт джихаду(священної війни) проти іудеїв і християн), заснована 1988 р. Усамою бен Ладеном, штаб-квартира в Афганістані; «Ісламська держава Іраку й Леванту», засновник – Абу-Мусаб Аль-Заркаві, «Ісламська держава Іраку» (прямий попередник ІДІЛу) була створена прибічниками після його смерті в 2006 р. З квітня 2013 р. носить

назву – ІДІЛ; «Об'єднані акти самооборони Колумбії» – ультраправа воєнізована ТРО, бореться з «лівими повстанцями», основне джерело фінансування ТД – контрабанда наркотиків; ліванське радикальне формування «Хезбоулаах» («Організація ісламського правосуддя», «Послідовники пророка Мухаммеда» або «Партія Аллаха»), заснована 1982 р., заручилася підтримкою Сирії та Ірану та ін. [36].

Дослідник Курандо О. вважає, що «Аль-Каїда» була та залишається децентралізованою транснаціональною мережею джихадистських терористів, які здатні до співпраці між собою та з іншими радикальними ісламістами, вождями племен та злочинними формуваннями у межах визначеного регіону. Знищення Усами бен Ладена та багатьох інших лідерів «Аль-Каїди» значно послабило цю ТРО. Однак її формування продовжують ТД в Сомалі, Пакистані, Ємені, Афганістані і в деяких інших країнах.

Світовий тероризм не змінює своїх цілей, тому він є головною загрозою для США, їх союзників та партнерів в різних частинах світу. Головними районами, з яких виходить терористична загроза, є Близький Схід та Південна Азія. Через створення та поширення сучасних військових технологій масштабної руйнівної сили, терористичні та екстремістські організації можуть створити істотну загрозу для всього земного населення [40].

Науковець Кореньков О.О. повідомляє, що «Ісламська держава Іраку й Леванту» представляє собою радикальну ісламістську організацією (ІДІЛ). Вона визнана терористичною організацією світовими країнами (США, Великобританією,



Туреччиною та ін. ) та Організацією Об'єднаних Націй (ООН). Засновником організації є йорданець Абу-Мусаб Аль-Заркаві. Після смерті Абу-Мусаба в Іраку під час нанесення авіа ударів силами коаліції, його наступники 15.10. 2006 проголосили створення «Ісламської держави Іраку» (ІДІ) попередника ІДІЛу. В 2007-2008 рр. під час вдалої військової операції, було знищено та заарештовано значну кількість бойового складу цього формування, а ті хто залишився, перемістилися на захід Іраку (в пустелю). Свою силу ця організація набрала знову в 2010 р., з приходом до керівництва так званого Абу Бакра аль- Багдаді (справжнє ім'я – Ібрагім аль-Бадрі аль-Самараї), а з початком збройного протистояння, поширилась на сусідню Сирію. З квітня 2013 р. почала носити назву – ІДІЛ. У 2012-2013 рр. займалася переважно незначними операціями в Сирії та нападами на в'язниці Іраку. В 2014 р. ІДІЛ захопили величезну територію Іраку та м. Мосул – друге по величині місто країни. Станом на 2017 р. ця організація займала близько 40 % від території Ірану – 50 тис. кв. км., з населенням від 3 до 6 млн. осіб. Армія ІДІЛу налічувала 30-50 тис. бійців, мала представництва у 16 світових країнах (в тому числі РФ). Очолює організацію – емір, якому допомагають радники у вирішенні питань з важливих економічно-соціально-політичних сфер. У 2015 р. головним колегіальним органом ІДІЛ стає рада – Шура, до складу якої входить емір, його заступники, радники та інші відповідні особи (весь склад 9-11 осіб). Шура мала право знімати та призначати еміра, а також вирішувати важливі військові та релігійні питання. Ще одним важливим колегіальним органом в структурі ІДІЛ є Шаріатська рада, її склад: 6-7 членів, очолюється еміром. До адміністративних органів належали: Військова рада, Рада безпеки, Шаріатська комісія та керівництво адміністративно-територіальних одиниць організації. 29.06.2014 р. був створений «Халіфат» та почався новий період становлення ІДІЛу, як «Ісламської держави», яку очолює халіф, він же «емір правовірних». На основі доступних відомостей стосовно цієї організації, можна підбити підсумок – ІДІЛ має комплексну природу та багаторівневу складну структуру [36].

Конфлікт в Сирії, який почався навесні 2011 р. громадянською війною між Сирійською діючою армією, формуваннями «поміркованої» сирійської опозиції

(Вільна сирійська армія), курдськими регіоналістами (Загони народної самооборони), а також різного роду ісламістськими терористичними угрупованнями (ІДІЛ, Фронт ан-Нусра та ін.), досить швидко переріс у багатосторонній збройний конфлікт із іноземним втручанням (США та РФ). Після цього він перетворився на один із найбільших, на сьогоднішній день, у світі осередків небезпеки [17]. Тенденція до подальшої радикалізації ісламістських формувань різного спрямування, які об'єднуються навколо ІДІЛ, руйнує не тільки основи регіональної системи безпеки, але й створює глобальну загрозу.

Дослідники Гаврилова Н.В. та Бушуєв Г.О. в своїй науковій статі «Фактор фінансування Ісламської Держави в контексті Сирійського конфлікту» вказують на той факт, що «Ісламська держава» не потребує масштабних фінансувань з-за кордону, як «Аль-Каїда», «Джабхат ан-Нусра» чи «Вільна сирійська армія». Самопроголошений халіфат перейшов на самофінансування: він самостійно отримує мільярди доларів за рахунок пограбування банків, захопленого майна іновірців, обміну заручників за викуп, работоргівлі, контролю над наркотрафіком та нелегальними каналами поставок нафти. «Ісламська держава» (далі ІД) являється найбагатшою ТРО з річним бюджетом приблизно в 2,3 млрд. доларів США [18].

В ІД є Рада з фінансів, що наглядає за розподілом коштів халіфату і аудитом діяльності керівництва адміністративних одиниць ІД. Система джерел поповнення фінансів добре продумана, налагоджена і жорстко контролюється репресивним апаратом джихадистів. Ці доходи можна об'єднати в такі групи:

1. Надходження від захоплених підприємств видобувної сфери діяльності (переважно видобуток нафти).
2. Податки та збори введені ІД на підконтрольних територіях Іраку та Сирії.
3. Доходи від заволодіння фінансовими і матеріальними цінностями та від нелегального бізнесу (наркотики, викрадення та торгівля людьми, контрабанда коштовних каменів, металів тощо).
4. Зарубіжна фінансова допомога, що надходить ІД від юридичних і фізичних осіб по різних каналах.

Головна мета ІД у виробничій галузі – нафтовидобуток та нафтопереробка, що за прогнозами джихадистів, забезпечить високий та стабільний рівень доходів. Основну їх частину складає виручка від продажу нафти з підконтрольних екстремістам родовищ, кількість яких з моменту проголошення ІД постійно зростає. ІД готова продавати нафту по істотно нижчій ціні чим ринкова. В кінці 2014 р. бюджет ІД, за рахунок продажу нафти, поповнювався на 2-3 млн. доларів за день. Нафтовий бізнес ІД функціонує за участю значної частини місцевого населення, в тому числі кримінальних елементів та знедолених людей, без засобів існування.

Другим за значимістю джерелом доходів ІД є розгалужена система численних податків, зборів, платежів за нав'язані «послуги», а також рекету. Багато в чому ІД копіює та застосовує інструменти бюджетного процесу сучасних цивілізованих країн. Такого роду податки, мають свою специфіку і не можуть вважатися легітимними з точки зору демократичного суспільства.

В аграрному секторі ІД встановила контроль над зерносховищами, захоплює у фермерів сільськогосподарську техніку для подальшої здачі її в оренду колишнім власникам. Крадене зерно використовується не тільки для отримання прибутку та контролю над регіональним зерновим ринком, але і в якості інструменту, який впливає на продовольчу безпеку частини Близького Сходу. Аналогічно тут використовуються і водні ресурси. Зерно з Іраку поставляється до Сирії та Туреччини.

Прибутковим злочинним бізнесом є контрабанда пам'яток культури:

1. Продаж трофейних пам'яток та стягування зборів з контрабандистів, які перевозять артефакти через підконтрольну ІД територію.
2. ІД та інші злочинні організації, що діють в Сирії, володіють викраденими пам'ятками культури на суми в десятки млн. доларів США. Деякі з цих пам'яток є культурною спадщиною ЮНЕСКО.

Ще одне джерело доходів – торгівля людьми на аукціонах рабовласників, де осіб продають чи перепродують. ІД має дохід і від потоку біженців, які направляються в Європу – терористи збирають з них плату за нелегальне транспортування до європейських країн. На кінець 2015 р. транзит «потоків біженців» приніс понад 300 млн. доларів США.

Збір коштів в соціальних мережах також важливе джерело фінансування ІД. Процес переказу коштів полегшений сучасними банківськими технологіями. «Краудфандінг» (як спосіб залучення пожертвувань від суспільних мас) допомагає збирати значні суми при збереженні анонімності «благодійників». Існує і традиційна мусульманська система грошових переказів, що відома як «хавали». Якщо особа з США хоче передати кошти на потреби ІД та не може це зробити (через законодавство США, яке виступає проти таких «внесків» для розвитку та задоволення потреб терористичної організації «Ісламська держава»), потрібно зробити телефонний дзвінок особі, яка виступає ланкою у ланцюгу посередництва та передати їй грошові кошти, які в свою чергу передаються наступному посереднику, доки кошти не опиняться в точці призначення (без відповідних документів та підтверджень, які обов'язково потрібно було б надати, для здійснення такої фінансової операції в банку або через платіжну систему). Представникам влади країн коаліції, що виступає проти ІДІЛ, потрібно докласти максимум зусиль для обмеження фінансових потоків цієї ТРО, та насамперед, – не допускати «відмивання грошей» терористами через економіку своєї країни [18].

Науковець Кутовий Б. Б. наголошує, що сучасний міжнародний тероризм представлений переважно південноамериканськими герильєросами та ісламськими фундаменталісти [41].

Канцір В.С. вважає, що найсерйознішу загрозу несуть ісламістські організації, які підтримуються радикальними режимами Близького Сходу. Зазначена тенденція проявляється в таких країнах: Іран (підтримка Хезболлаха, Хамасу та ін.), Ірак (підтримка Народного Фронту звільнення Палестини), Куба (підтримка ЕТА), Лівія (підтримка ІРА та «червоних бригад»), Північна Корея (підтримка палестинських терористичних формувань), Сирія (підтримка близько 10 терористичних груп), Судан (активна підтримка організації «Аль-Каїда») та в колишніх радянських республіках Кавказу. Ісламістські формування розглядають міжнародний тероризм, в якості законного засобу боротьби з невірними [31, с. 117].

Отже, міжнародні терористичні організації продовжують активно розвиватися та впливати на міжнародні суспільно-політичну ситуацію в умовах сьогодення. До

світових терористичних організацій належать: «Аль-Каїда» (Міжнародний ісламський фронт джихаду(священої війни) проти іудеїв і християн), заснована 1988 р. Усамою бен Ладеном, штаб-квартира в Афганістані; «Ісламська держава Іраку й Леванту», засновник – Абу-Мусаб Аль-Заркаві; «Об'єднані акти самооборони Колумбії» – ультраправа воєнізована ТРО, бореться з «лівими повстанцями»; ліванське радикальне формування «Хезбоулаах» («Організація ісламського правосуддя», «Послідовники пророка Мухаммеда» або «Партія Аллаха»), заснована 1982 р., заручилася підтримкою Сирії та Ірану та ін.; турецька ТРО «Сірі вовки», іспанська ТРО «Країна басків і воля», італійська ТРО «Червоні бригади»; радикальний ісламістський рух «Талібан». Варто згадати злочинно-терористичні «недореспубліки» «ЛНР» та «ДНР», що існують на східній території України, членами яких є не тільки «колишні громадяни України», а й іноземні особи, фінансування та підтримка яких здійснюється сусідньою РФ. Їх існування несе загрозу всьому демократичному світовому суспільству, сумним прикладом тому є катастрофа 17.07.2014 р. малазійського «Боїнгу».

## РОЗДІЛ 2. АВІАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ВИД ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

### 2.1. Особливості та загрози повітряних терористичних актів

Будучи явищем історичним, тероризм видозмінюється залежно від конкретно-історичної епохи і набуває рис та особливостей, властивих кожному етапу розвитку людства. Основна особливість нашої епохи – наявність ядерної зброї, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, сучасної техніки, що не могло не позначитися на тероризмі. Виник ряд нових його видів – ядерний, технологічний, економічний тощо [72, с. 84].

Вибіркове й систематичне ураження військових та економічних об'єктів, виведення з ладу систем необхідних для життєдіяльності населення держави (для її ослаблення) є часто використовуваною практикою збройних та політичних конфліктів сьогодення.

Сучасні гіперзвукові апарати, що мають змогу маневрувати, здатні доставити вибухові снаряди до стратегічно важливих об'єктів: складів палива та зброї, атомних реакторів чи інших об'єктів, які мають здатність швидко детонувати. Новітні малогабаритні ракети з покращеними системами «Стелс» та технологією електромагнітних перешкод здатні розпилити в повітрі будь-які речовини над територіями в тисячі кілометрів, що можуть знаходитися на будь-якій відстані від точки запуску такої зброї.

Такі програми як «Advanced Standoff Cruise Missile» передбачають процес створення снарядів, які використовуються у цілому переліку систем (від лазерних до супутникових), що в змозі перепрограмуватися в процесі польоту та мають велику кількість сенсорів, які використовуються для розвідки та при наведенні на ціль. Сучасні повітряні снаряди зроблені з новітніх надлегких матеріалів, мають електроніку компактних розмірів та використовують спеціальне паливо, що дозволяє їм переносити значну кількість вибухівки.

Особливістю сучасного авіаційного тероризму є те, що злочинцям не обов'язково потрібно володіти спеціальними бойовими речовинами, адже в світі існує велика кількість складів зі зброєю масового ураження, підприємств, що її виготовляють, лабораторії, що її розробляють. Новітні пристрої дистанційного або програмного керування здатні таємно та швидко підірвати такі об'єкти і розповсюдити дію агресивних речовин на великі радіуси [61].

За об'єктом замаху тероризм поділяють на: функціональний (спроба замаху на правоохоронця, журналіста, податківця тощо); елітарний (спроба замаху на державного службовця, банкіра, політика тощо); промисловий (атака чи напад на оборонні об'єкти, що виготовляють зброю, хімічні речовини і т.п.); транспортний (захоплення чи встановлення вибухівки в автобусах, літаках, автомобілях тощо).

У минулому тероризм зводився до знешкодження політиків, дипломатів, відомих діячів, а сьогодні він характеризується захопленням заручників, викраденням літаків, руйнуванням будівель, нападами на міжнародні заходи та представництва міжнародних організацій. Сучасний тероризм передбачає використання найрізноманітніших знарядь та способів для скоєння ТА. Злочинці уміло використовують сучасні інформаційні та технологічні досягнення людства. В наслідок ТА виникають надзвичайні ситуації, які характеризуються великими людськими жертвами, загибеллю тварин, психологічним стресом соціуму, значними фінансовими збитками і т.п.

Надзвичайні ситуації, що є наслідками ТД, показують – тероризм став глобальною проблемою сучасності та загрозою для міжнародної безпеки, розвинувся до соціально небезпечного суспільного явища, став багатограним за проявами і метою, використовує для досягнення злочинної мети досягнення в галузі науки і техніки [62, с. 4].

Розвинуті світові країни приділяють особливу увагу запобіганню та протидії терористичним загрозам та викликам, що можуть мати місце в ході проведення заходів міжнародного масштабу в сфері політики, культури, спорту тощо. Особлива увага тут приділяється захисту головних об'єктів від можливих ТА з повітря, через існуючу ймовірність та зручність в скоєнні таких терористичних злочинів [70].

Науковець Рижий В.І. наголошує, що тероризм постійно перебуває в процесі видозмінення та становлення нових форм. Поширення набув такий вид транспортного тероризму як захоплення авіаційного транспорту для вчинення ТА [64].

У законодавстві іноземних країн існують досить різні терміни щодо повітряного тероризму, що не передбачені міжнародним законодавством в цій сфері. В законах однієї держави мова йде про викрадення повітряного судна, а в законодавстві іншої – це протиправне захоплення повітряного транспорту або ці поняття відносять до елементів тероризму. В процесі вивчення зазначеної проблематики в наукових та законодавчих джерелах місце має такий термін як «скайджекінг» [53, с. 12].

Науковці Колосов Р. В. та Малишко В. М. встановили, що поняття «скайджекінг» ототожнюється з авіаційним тероризмом та включає в себе визначення таких ТА як: повітряний тероризм; неправомірне захоплення повітряного судна; викрадення повітряного судна (далі ПС); повітряне піратство [35].

Скайджекінг є найефективнішим для терористів видом транспортного тероризму, через те, що: спецслужби утримуються від проведення атак на терористів у літаку через високий ризик поранення заручників; авіатранспорт є найбільш зручним видом транспорту для того, щоб сховатися від переслідування. Заволодіння суднами, потягами, автобусами є менш привабливим, у зазначеному плані, для злочинців (терористам складніше встановити контроль над водним судном, чим над літаком; проти захватчиків потягу, автобусу та інших наземних видів транспорту, набагато легше провести антитерористичну операцію, ніж звільнити від зловмисників літак).

Науковець Степанов Г.С. встановив, що на сьогодні, в процесі протидії МТ, на першому плані знаходиться боротьба з повітряним тероризмом (далі ПТ). Найімовірнішими джерелами небезпек з повітря, що можуть бути використані для скоєння ТА, є: транспортні та пасажирські ПС; вертольоти, літаки бойової авіації та ПС надлегкої авіації; дистанційно керовані літальні апарати; повітряні кулі, дельтаплани і т.п.; ракетні системи всіх типів.



Становлення терористичних небезпек з використанням дистанційно керованих літальних апаратів та ракет є досить високою, через їх сучасні бойові можливості та відносно невелику вартість. ТРО можуть здійснювати ТА на об'єкти проведення міжнародних заходів, державні об'єкти, використовуючи при цьому літальні апарати. Наслідками такої ТД можуть стати численні людські жертви, техногенні катастрофи міждержавного та світового масштабів, матеріально-економічні збитки, негативний вплив на імідж держави тощо [70].

Дослідник Філіппов А.В. робить певне узагальнення, щодо становлення визначення «піратства» в процесі розвитку людства: правове трактування піратства на світовому рівні вперше було зафіксовано у статті 15 Женевської конвенції про відкрите море (1958 р.), звідти воно практично без змін перемістилося до статті 101 Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) з морського права (1982 р.) – піратство визначалося як будь-який акт насильства, пограбування чи затримання, здійснений з особистими мотивами пасажирів або членами екіпажу приватного водного чи повітряного транспорту, на території, що не знаходиться під юрисдикцією будь-якої країни (відкритий водний простір або над ним) проти іншого водного чи повітряного судна, майна чи осіб, що перебувають на його борту, а також спонукання та співучасть у таких діях.

В статті 101 Конвенції ООН (1982 р.) вказано наступне:

1. Піратським зряддям може бути літальний апарат.
2. Об'єктом нападу піратів може бути літальний апарат.

Визначення «акти незаконного втручання в діяльність авіації» не одразу було сформовано в сучасному розумінні. Під час проведення Токійської конвенції (1963 р.) замість зазначеного поняття вживалося визначення «злочини та інші дії, учинені на борту ПС», що характеризувався вузьким значенням, через те що відносився тільки до злодіянь вчинених на борту літака [3].

Під час Монреальської конвенції (1971 р.) було вперше вжито вислів «незаконні акти, спрямовані проти безпеки цивільної авіації», його значення було змістовно близьким до змісту визначення «акт незаконного втручання в діяльність

авіації». Неправомірні дії стосовно повітряної техніки стосувалися не тільки ПС, а й дій що відбувалися не на борту [1].

24 лютого 1988 р. протоколом про внесення змін до Монреальської конвенції, її дія стала поширюватися і на насильницькі акти стосовно авіаційних працівників (у разі заподіяння шкоди для здоров'я та смерті), пошкодження та/ або знищення об'єктів інфраструктури аеропорту (у разі якщо нанесена шкода загрожує безпеці даного летовища) [9].

2006 р. у восьмій редакції 17 додатку до Чиказької конвенції (1944 р.), має місце дефініція і перелік актів протизаконного втручання, що тлумачаться як дії чи спроба скоєння злочинних актів, які несуть в собі загрозу для безпеки цивільної авіації та ПС.

Пекінська конвенція (2010 р.) була спробою розширення кодифікації міжнародно-правових норм стосовно боротьби з протизаконними діями стосовно цивільної авіації, на відміну від конвенцій-попередників в даній галузі. Вона містить розгорнутий перелік даних актів та багато важливих новацій (для прикладу – відповідальність юридичних осіб за здійснення актів протиправного втручання посадовцями, на яких покладена відповідальність за управління даною юридичною особою). У статті 1 даної конвенції злочином визнається спроба, погроза, організація, допомога, участь та змова чи сприяння в таких незаконних актах.

Найбільш поширеним видом актів протизаконного втручання є захоплення (викрадення) ПС. Відповідно до Токійської конвенції, статті 11 – особа, яка перебуває на судні, протиправно здійснює та/ або готується до здійснення з використанням погроз та/ або насильства дії щодо втручання, захоплення чи іншим способом протизаконно контролює ПС в процесі польоту. Поняття незаконного захоплення ПС доповнене у 1 статті Гаазької конвенції (1970 р.) [2] ще одним методом здійснення вказаного акту – «шляхом використання будь-якої іншої форми залякування», а 2 стаття Пекінського протоколу містить доповнення – «за допомогою використання будь-яких технічних засобів». Гаазька та Токійська конвенції не користувалися поняттям «викрадення ПС».

Стаття 2 Монреальського протоколу (2014 р.) містить новацію в даній сфері – перехід юрисдикції країни стосовно злочинів та інших неправомірних актів

здійснених на ПС від країни реєстрації (такого судна) до країни – експлуатанта цього ПС, якщо вони є різними [9].

Від традиційного протизаконного захоплення авіаційного транспорту варто відрізнити повітряне піратство. Ця необхідність була зумовлена тим, що Гаазька та Токійська конвенції мають відношення лише до дій, спричинених особами, які знаходяться на борту авіаційного транспорту в процесі польоту, а повітряне піратство (згідно з статтею 101 Конвенції ООН 1982 р.) здійснюється не особами, що знаходяться на борту транспорту, а пасажирами або екіпажем іншого водного чи повітряного транспорту.

Дослідник Філіппов А. В. стверджує, що Монреальський (2014 р.) та Пекінський (2010 р.) протоколи вводять новий міжнародний правопорядок щодо боротьби з актами протизаконного втручання в роботу цивільної авіації [75].

Науковець Рижий В.І. тлумачить визначення «викрадення повітряного судна» як протиправне управління цим судном, що здійснюється будь-якою людиною в особистих або інших цілях. На думку науковця термін «незаконне захоплення повітряного судна» більш вузький, чим «викрадення повітряного судна». Це пов'язано з тим, що викрадення авіаційного судна може скоїти екіпаж цього ПС, але це не вважається захопленням і управлінням повітряним транспортом, так як екіпаж і так ним управляє. Крім цього викрадення не завжди пов'язаний з використанням насилля – літак може бути викрадений з аеропорту таємно, а отже дане викрадення не підпадає під дію Гаазька та Токійська конвенцій, через відсутність обов'язкової складової насильницьких погроз та насильства [48, с. 465–466].

Філіппов А.В. пропонує законодавче визначення дій стосовно протизаконного втручання в роботу цивільної авіації: навмисні злочинні акти (та погрози, організація, спроба, допомога, участь, змова, сприяння таким діям), направлені проти безпеки авіації та об'єктів авіації, що створили реальну загрозу та/ або призвели до смерті або нанесли шкоду здоров'ю середньої тяжкості особі, нанесли значні матеріальні втрати, викрадення, захоплення або пограбування авіаційного транспорту або втрати експлуатантом контролю над цим транспортом іншим способом [75].

У чинному Повітряному кодексі України вміщено перелік актів незаконного втручання (які являються перекладом 17 додатку до Монреальської конвенції про міжнародну цивільну авіацію «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів протизаконного втручання») замах та не включає організацію, погрозу, участь, допомогу, змову або сприяння у вчиненні цього акту [4].

У зазначеному кодексі подано визначення:

– авіаційна безпека – це захист цивільної авіації від актів незаконного втручання, який забезпечується комплексом заходів із залученням людських і матеріальних ресурсів;

– аеродром – це визначена ділянка земної, водної поверхні, включаючи будь-які будівлі, споруди і обладнання, призначена повністю чи частково для вильоту, прибуття, стоянки та руху по такій поверхні ПС;

– аеропорт – це комплекс споруд, що призначений для приймання, відправлення ПС, обслуговування повітряних перевезень, проведення робіт з технічного обслуговування і має для таких цілей аеродром, аеровокзал, інші наземні споруди та необхідне обладнання;

– безпека авіації – це стан галузі цивільної авіації, за якого ризик завдання збитків людям чи майну знижується до прийняттого рівня у результаті безперервного процесу визначення рівня небезпеки і керування ним та утримується на такому рівні, або знижується далі, у сферах безпеки польотів, авіаційної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, економічної безпеки та інформаційної безпеки;

– безпека польотів – це стан, за якого ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийняттого рівня;

– загальний повітряний рух – це польоти ПС, що виконуються відповідно до стандартів та рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО);

– інформація про безпеку польотів – це інформація, що міститься у системах збору та обробки даних про безпеку польотів, створених виключно з метою підвищення рівня безпеки польотів та підлягає захисту;

– катастрофа – це авіаційна подія з людськими жертвами, що призвела до загибелі або зникнення безвісти когось із пасажирів, членів екіпажу або третіх осіб, а також у разі отримання ними тілесних ушкоджень зі смертельним наслідком під час польоту, перебування на ПС тощо;

– небезпечний вантаж – це вироби або речовини, що можуть створювати загрозу для здоров'я, безпеки, майна або навколишнього природного середовища і зазначені в переліку небезпечних вантажів, визначеному авіаційними правилами;

– об'єднана цивільно-військова система організації повітряного руху – це організаційне та функціональне об'єднання, повноваження та діяльність якого пов'язані з організацією використання повітряного простору, організацією повітряного руху та його обслуговуванням у повітряному просторі;

– об'єкти авіаційної діяльності – це ПС, їх компоненти та обладнання, авіаційна наземна техніка та аеродромне обладнання, інженерно-технічні споруди, рухоме та нерухоме майно, що використовуються для забезпечення авіаційної діяльності;

– обслуговування повітряного руху – це забезпечення польотно-інформаційного обслуговування, аварійного або диспетчерського обслуговування повітряного руху;

– організація повітряного руху – це динамічний, інтегрований процес управління повітряного руху і повітряного простору;

– пасажир – це фізична особа, яка перевозиться ПС за згодою перевізника відповідно до договору перевезення, крім членів екіпажу та додаткових спеціалістів на борту ПС, працівників експлуатанта ПС, уповноваженого представника відповідного національного органу регулювання та осіб, які супроводжують вантаж;

– повітряна лінія – це маршрут польотів між погодженими пунктами для здійснення повітряних перевезень;

– повітряне судно – це апарат, що підтримується в атмосфері у результаті його взаємодії з повітрям, відмінної від взаємодії з повітрям, відбитим від земної поверхні;

– повітряний рух – це політ ПС чи їх рух у зоні маневрування аеродрому;

– суб'єкт авіаційної діяльності – це фізичні та юридичні особи незалежно від форми власності, відомчої підпорядкованості, які провадять діяльність у галузі цивільної авіації;

– цивільна авіація – це авіація, яка використовується для задоволення потреб економіки і громадян у повітряних перевезеннях і авіаційних роботах, а також для виконання польотів у приватних цілях;

– цивільне повітряне судно – це ПС, що не належить до державних ПС (та інші терміни та визначення в сфері авіації та авіаперевезень) [4].

У тексті нормативно-правового документу «Порядок взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України» подані відомості стосовно ознак, за якими ПС класифікується як таке, що може використовуватися для вчинення терористичного акту: ПС– порушник, що несе загрозу безпеці життя чи здоров'я особи, заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків у зв'язку з його можливим використанням для вчинення ТА у мирний час (далі – ПС – загроза), класифікується як ПС – підозрювана загроза, ПС – правдоподібна загроза чи ПС– підтверджена загроза [7].

1. ПС – загроза класифікується як ПС– підозрювана загроза за умови наявності хоча б однієї з таких ознак: перетинання судном кордонів у повітряному просторі без відповідного дозволу компетентних органів; неповідомлення користувачем повітряного простору про виліт ПС органам обслуговування повітряного руху (відомчим органам управління повітряним рухом), підрозділам об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху та органам військового управління чергових сил з протиповітряної оборони; відсутність будь-якої інформації про ПС, що здійснює політ; непогодження зміни ПС маршруту та параметрів, зазначених у заявках на виконання польоту та на використання повітряного простору; невиконання без повідомлення причин вказівок органів обслуговування повітряного руху і підрозділів об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху чи органів військового управління; втрата радіозв'язку із ПС чи використання його екіпажем коду «А 7600» (втрата зв'язку); надходження від екіпажу ПС повідомлення

про виникнення на борту аварійної ситуації чи використання ним коду «А 7700» (аварійна ситуація); надходження з борту ПС сигналу «Лихо»; зміна коду державного розпізнавання, індивідуального коду вторинного оглядового радіолокатора судна чи тривале застосування сигналу ідентифікатора без згоди органів обслуговування повітряного руху; відсутність сигналу вторинного оглядового радіолокатора; використання екіпажем лексики, що викликає підозру; надходження від органів обслуговування повітряного руху, спеціальних служб, правоохоронних органів, зокрема міжнародних, інформації про підозру незаконного втручання в дії екіпажу.

2. ПС – загроза класифікується як ПС – правдоподібна загроза за наявності хоча б однієї з таких ознак: використання екіпажем коду «А 7500» (незаконне втручання у дії екіпажу); інформація з борту ПС свідчить про його захоплення; надходження інформації про виявлення вибухового пристрою, зброї або інших небезпечних речовин на борту ПС; загроза входження або входження ПС в повітряний простір, використання якого заборонено на тимчасовій чи постійній основі; невиконання без повідомлення причин вказівок органів обслуговування повітряного руху, підрозділів об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху та відсутність реакції екіпажу на запит інших ПС, що виходять з ним на зв'язок; відсутність реакції екіпажу ПС на сигнали та вказівки, які передаються черговими ПС – перехоплювачами; надходження з борту ПС інформації про намір вчинити ТА; надходження від органів обслуговування повітряного руху, спеціальних служб, правоохоронних органів, зокрема міжнародних, інформації про ймовірне використання ПС для вчинення ТА.

3. ПС – загроза класифікується як ПС – підтверджена загроза за наявності ознак, передбачених для ПС – підозрювана загроза та ПС – правдоподібна загроза, а також отримання даних, які підтверджують, що ПС буде використано для здійснення ТА [7].

Виходячи з наукових публікацій та правих документів, можна виділити такі основні ознаки авіаційного тероризму як соціально-правового феномену: використання організованого насилля, яке несе небезпеку для здоров'я та життя осіб; масовий шок, що спричиняє хаос в суспільстві; зумисне створення обстановки

страху; публічний характер ТА; відповідальність за скоєний ТА бере на себе якість терористичне формування; безпосередня шкода наноситься третім особам, для досягнення визначеної мети;

підвищений ступінь суспільної небезпеки [13, с.14].

Отже, будучи явищем історичним, тероризм видозмінюється залежно від конкретно-історичної епохи і набуває рис та особливостей, властивих кожному етапу розвитку людства. Основна особливість нашої епохи – наявність ядерної зброї, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, сучасної техніки, що не могло не позначитися на тероризмі. Особливістю сучасного авіаційного тероризму є те, що злочинцям не обов'язково потрібно володіти спеціальними бойовими речовинами, адже в світі існує велика кількість складів зі зброєю масового ураження, підприємств, що її виготовляють, лабораторії, що її розробляють. Новітні пристрої дистанційного або програмного керування здатні таємно та швидко підірвати такі об'єкти і розповсюдити дію агресивних речовин на великі радіуси. Сьогодні тероризм характеризується захопленням заручників, викраденням літаків, руйнуванням будівель, напади на міжнародні заходи та представництва міжнародних організацій тощо. Сучасний тероризм передбачає використання найрізноманітніших знарядь та способів для скоєння ТА. Злочинці уміло використовують сучасні інформаційні та технологічні досягнення людства. В наслідок ТА виникають надзвичайні ситуації, які характеризуються великими людськими жертвами, загибеллю тварин, психологічним стресом соціуму, значними фінансовими збитками і т.п.

Особлива увага приділяється запобіганню та протидії терористичним загрозам та викликам, що можуть мати місце в ході проведення заходів міжнародного масштабу в сфері політики, культури, спорту тощо. Значна увага тут приділяється захисту головних об'єктів від можливих загроз з повітря, через існуючу ймовірність та зручність в скоєнні таких терористичних злочинів.

Поняття «скайджекінг» ототожнюється з авіаційним тероризмом та включає в себе визначення таких ТА як: повітряний тероризм; неправомірне захоплення повітряного судна; викрадення повітряного судна; повітряне піратство. Скайджекінг є найефективнішим для терористів видом транспортного тероризму, через те, що:



спецслужби утримуються від проведення атак на терористів у літаку через високий ризик поранення заручників; авіатранспорт є найбільш зручним видом транспорту для того, щоб сховатися від переслідування. Заволодіння суднами, потягами, автобусами є менш привабливим, у зазначеному плані, для злочинців (терористам складніше встановити контроль над водним судном, чим над літаком; проти захватчиків потягу, автобусу та інших наземних видів транспорту, набагато легше провести антитерористичну операцію, ніж звільнити від зловмисників літак). Найімовірнішими джерелами небезпек з повітря, що можуть бути використані для скоєння ТА, є: транспортні та пасажирські повітряні судна; вертольоти, літаки бойової авіації та повітряні судна надлегкої авіації; дистанційно керовані літальні апарати; повітряні кулі, дельтаплани і т.п.; ракетні системи всіх типів.

## **2.2. Терористичні акти скоєні з використанням авіації в історії людства**

До причин деяких авіакатастроф відносять технічні несправності ПС, людський фактор, несприятливі метеорологічні умови, а деякі відбуваються через такий людський фактор – як ненавмисний так і умисний, ретельно спланований та холоднокровний терористичний злочин. Число ймовірних жертв при цьому не враховується (або ж навпаки – діє цинічний розрахунок: чим більше, тим краще).

21 грудня 1988 р. у містечку Локербі, Шотландія, на борту ПС Boeing 747-121, що належав авіакомпанії Pan American відбувся потужний вибух, палаючі частини ПС впали на Локербі, як наслідок – загинуло 270 осіб (259 на борту ПС, 11 – на землі [26]. 21.12.1988 р. близько сьомої години вечора на містечко Локербі (населення близько трьох тисяч осіб) впали 259 тіл мертвих людей, вони лежали скрізь – на парковках, вулицях, газонах, подвір'ях, дахах будівель. Разом з останками на містечко впало близько 300 тон уламків ПС, в тому числі чотири авіаційні двигуни, що продовжували працювати до моменту зіткнення з землею, 90 тон авіаційного палива. Основна частина ПС упала на дах одного з будинків. Після падіння відбувся вибух, що залишив на землі п'ятдесяти-метрову воронку. Від уламків загинули 11

осіб – жителів містечка. Багато хто стверджує, що така жахлива кінцівка є надзвичайним везінням, так як всього за 16 км від м. Локербі, знаходилась одна з найстаріших атомних електростанцій у Великій Британії (АЕС Чапелкросс), тут же знаходився осередок виробництва (для військових цілей) плутонію. Через деякий час після трагедії, фахівці встановили, що причиною катастрофи був вибух на борту ПС. Вибухівка, на основі «Семтекса», знаходилася в магнітофоні фірми «Тошиба», що знаходився в дорожній валізі разом з іншими речами. З 270 загиблих – 189 осіб були американцями, їх родичі вимагали відповідей та покарань для винуватців трагедії.

На прикінці весни 1990 р., створена комісія для розслідування інциденту в Локербі, оприлюднила дані, згідно яких, система забезпечення американської цивільної авіації має серйозні недоліки, які і призвели до авіакатастрофи. Восени цього ж року Конгрес США, встановлює нові стандарти до процесу підготовки працівників служби безпеки в аеропортах та створює систему інформування пасажирів про терористичні загрози. За порушення правил безпеки, на авіакомпанію Pan American був накладений штраф в розмірі 630 тисяч доларів США. На початку 1991 р. вказана авіакомпанія визнала себе банкрутом та припинила свою діяльність. Співпраця британських слідчих та службовців американського ФБР привела до таких фактів: ПС вибухнуло в повітрі; вибухівка знаходилася у багажному відділенні ПС; контейнер з багажом, на уламках якого містилися сліди вибухівки, був загрузений в Франкфурті і т. д.. На клаптику одягу, який містив сліди вибухової речовини, була нашивка «Malta Trading Company». Слідча група вирушила на Мальту, де спочатку знайшла виробника одягу, а потім і торгову точку, де він був проданий. Власник магазину одягу згадав, що покупець вказаного одягу не цікавив його розмір та його вартість, покупець був арабом, а виходячи з акценту – лівійцем.

Перед смертю Каддафі М. (в 2011 р.), екс-міністр юстиції Лівії повідомив в інтерв'ю шведським ЗМІ про те, що саме глава Лівії наказав здійснити теракт на американському ПС. Правда це чи ні достеменно не відомо, багато дослідників цієї катастрофи вважають, що вона була організована Іраном, як відповідь на помилково збитий (у 1988 р. американським військовим кораблем) іранський літак з 290 пасажирами [37].

Трирічне розслідування цієї трагедії, вивело на двох лівійців. Тодішнім політичним лідером Лівії полковником Каддафі М. спочатку не визнавався факт причетності до цього ТА своїх співвітчизників. Та неспростовні докази разом з запровадженими санкції Ради безпеки ООН зробили своє – у 1999 р. підозрювані були видані шотландським правоохоронцям, злочинців судили за законами Шотландії. Головний звинувачений – начальник служби безпеки національного лівійського перевізника в аеропорту на Мальті й одночасно – співробітник спецслужб Лівії, Абдель аль-Меграхі отримав довічне ув'язнення. Другий підозрюваний Аль Амін Халіф Фімах – визнаний невинним. Та через певний час у засудженого був виявлений рак, в зв'язку з чим його звільнили, незважаючи на масові протести, особливо з боку США, громадяни яких становили більшість в числі загиблих в наслідок ТА. Згодом лівійське керівництво визнало, що ТА був організований одним з їх державних посадовців та погодилася виплатити сім'ям кожного із загиблих осіб по 10 млн. доларів США, за це вимагали повне скасування міжнародних економічних санкцій проти Лівії [26].

Важливим в питанні застосування заходів примусового силового впливу є визнання того факту, що МТ становить загрозу світовій безпеці. Рада безпеки ООН у відповідь на інцидент в Локербі та напад (через рік після подій в Шотландії) на ПС УТА, рейсу № 722, підтвердила право всіх держав на захист своїх громадян від міжнародних ТА, які несуть загрозу для світу та міжнародної безпеки. Також Рада виразила своє занепокоєння, через відмову уряду Лівії до міжнародної співпраці, під час проведення розслідування ТА в Локербі. Пізніше Рада безпеки ООН, кваліфікувала відмову Лівії у зазначеній співпраці, як загрозу для всесвітнього миру та безпеки. Резолюція Ради безпеки ООН (1999 р.) № 1269 засуджувала всі ТА, методи та способи ТД, як злочинні прояви, які не мають виправдання, незалежно від їх цілей, у всіх їх проявах та формах, незалежно від місця їх вчинення, особливо ті, що містять небезпеку для світового суспільства та міжнародної безпеки [43].

11 вересня 2001 р., терористи-смертники, захопивши американські пасажирські ПС, врізалися у два хмарочоси Нью-Йорка, вбивши при цьому тисячі осіб. Терористичні акти, скоєні 11 вересня в США, вважаються найстрашнішими

злочинами століття у пам'яті не тільки американців, а й всього світу. Чотири ПС, що переміщувалися на східною частиною США, одночасно захопили невеликі групи злочинців. Після захоплення, ПС почали спрямовувати у будівлі Вашингтону та Нью-Йорку. Два ПС були скеровані у вежі-близнюки нью-йоркського Всесвітнього торгового центру. Перше ПС врізалось у Північну вежу о 08:46 за східним часом (13:46 за Гринвічем).

Друге – у Південну вежу о 09:03. В будівлях виникла пожежа, люди, що перебували на верхніх поверхах торгового центру, опинилися в пастці, Нью-Йорк був огорнутий димом. Менше чим через дві години 110- поверхові вежі обвалилися, місце катастрофи огорнула хмара пилу. Третє ПС, о 09:37 зруйнувало західний фасад головного американського військового штабу – Пентагону, що знаходиться біля столиці США – Вашингтону. Четверте ПС впало в полі (штат Пенсільванія) о 10:03. Скоріш за все терористи хотіли спрямувати його в будівлю Капітолію (у Вашингтоні). Під час подій 11 вересня загинуло 2977 осіб (не враховуючи 19 терористів), більшість із них у Нью-Йорку: 246 пасажирів та екіпажі чотирьох ПС; у вежах торгового центру – 2 606; у Пентагоні – 125 осіб. [25]. Наймолодшою жертвою ТА стала Крістін Лі Генсон, якій було всього два роки, загинула на одному з ПС разом з батьками. Найстаршою жертвою став Роберт Нортон (82 роки), що також був пасажиром ПС.

Під час першого врізання ПС, у вежах знаходилось близько 17 400 осіб.

В Північній вежі, над зоною удару не вижив ніхто, 18 особам вдалося залишити поверхи Південної вежі над зоною удару. Загиблими стали громадяни 77 різних держав. Нью-Йорк, в процесі роботи на місці трагедії, втратив 441 працівника екстрених служб. Тисячі осіб зазнали поранень або пізніше перенесли хвороби, пов'язані з ТА (пожежники, що працювали з токсичними уламками).

ТА були організовані ісламістською екстремістською мережею «Аль-Каїда» з Афганістану, яку очолював Усама бен Ладен. Причинами ТА були звинувачення «Аль-Каїдою» США та їх однодумців-союзників у конфліктах «мусульманського світу». Захопленням ПС здійснили 19 терористів – по п'ять осіб у трьох групах, та четверо – в одній. Кожна група включала осіб, що пройшли навчання у школі пілотів США. 15 терористів були саудівцями по національності (як і сам бен Ладен), 2

злочинців були з Об'єднаних Арабських Еміратів, один – з Єгипту та ще один – з Лівану.

Менш ніж через місяць після цих подій президент США Буш Дж. очолив вторгнення в Афганістан, заручившись підтримкою міжнародної коаліції, з метою знищення «Аль-каїди» та полювання на «терориста № 1» – Усаму бен Ладена. Знайшли та вбили бен Ладена у Пакистані, лише в 2011 р.

Імовірного планувальника ТА 11 вересня, Халіда Шейха Мохаммада, арештували у Пакистані у 2003 р. «Аль-Каїда» існує по сьогоднішній час.

У 2021 р. військові США залишили територію Афганістану (через майже 20 р. з моменту скоєння ТА 11 вересня). В суспільстві існує побоювання, що ісламістське терористичне формування може знову набрати сил.

Після подій 11 вересня держави всього світу посилили безпеку авіаперельотів. У США була створена Адміністрація безпеки транспорту для посилення безпеки в аеропортах та на ПС.

Прибирання залишків катастрофи «Ground Zero» – місця обвалу веж-близнюків – зайняло більше восьми місяців. На місці трагедії розмістили музей та меморіал, нові будівлі. Ремонтні роботи в Пентагоні тривали трохи менше року [24].

Атаки на США 11 вересня 2001 р. – це пік винахідливості, підступності та стратегічного розрахунку. Напад на найбагатшу, наймогутнішу та, як вважалося, найзахищенішу країну світу – це показовий виступ міжнародного терору перед всією світовою спільнотою. Це був виклик не тільки для США, а й для всього цивілізованого світу [73].

ТА 11 вересня, перетворили президента США Буша Дж. з сумнівного політика на харизматичного національного рятівника. ТА та боротьба з «Аль-Каїдою» дали змогу його адміністрації вирішити два надзвичайно складних завдання у внутрішній і зовнішній політиці. У внутрішній – об'єднати суспільство перед зовнішньою небезпекою, у зовнішній – активізувати свою діяльність у всіх регіонах світу, у тому числі й у Каспійському, обумовлюючи це потребою боротися як із самими терористами, так і з тими, хто їх фінансує [77].

Америка, після подій 11 вересня, перейшли до тактики ударів на випередження, широко трактуючи поняття «загроза національній безпеці». Американський підхід ґрунтувався на концепції «війни з терором», від використання вказаного терміну адміністрація президента Обами Б. відмовилася в 2009 р. [22].

Події 11 вересня 2001 р. показали людству, що вся інтелектуальна, військова, технологічна міць провідних держав не може ефективно протидіяти проявам тероризму. Більше того, величезні технологічні та комунікаційні досягнення людства, на превеликий жаль, використовуються терористами. Тероризм і мас-медіа виявилися тісно пов'язаними. Газети, журнали, телебачення, радіо, і, особливо, Internet стали засобами інформаційного супроводу цього глобального явища. Демонстрація катастрофічних наслідків терактів через ЗМІ (в тому числі й контрольовані терористами) значно посилюють ефективність самих актів насильства. Галас, що роздмухується в деяких ЗМІ щодо даних подій, повторення тих самих жахливих епізодів, об'єктивно сприяють досягненню цілей тероризму: залякуванню населення і влади та ухваленню відповідними посадовими особами й органами потрібних злочинцям рішень [38].

В історії людства мають місце авіакатастрофи, що викликають певні сумніви у суспільстві, стосовно причин їх виникнення. Інколи думки фахівців розходяться, під час віднесення певної катастрофи до диверсії чи випадковості.

Цікавою є публікація Куцької О. М. та Беспєки В. Ю. «Авіакатастрофи «Боїнгів» 1983 та 2014 років: аналогії російської пропаганди», в якій розглядаються трагічні авіакатастроф ПС у 1983 р. та 2014 р.:

– перша з них сталася 1 вересня 1983 р. з «Боїнгом» 747 південно-корейської авіакомпанії, що здійснював переліт Нью-Йорк – Сеул (ПС відхилився від заданого курсу на 500 км у глиб території СРСР та був збитий радянським винищувачем над Сахаліном; загинули 269 людей );

– друга – 17 липня 2014 р., катастрофа над Донбасом ПС «Боїнг» МН17 малайзійської авіакомпанії, що летіло з Амстердама – в Куала-Лумпур; загинуло 298 людей.

Міжнародне слідство встановило, що ПС 17 липня 2014 р. було збито з

непідконтрольної Україні території Донбасу із зенітно-ракетного комплексу «Бук», куди його завезли з РФ. РФ зробила заяву, що російські «Буки» кордон з Україною не перетинали.

У випадках обох трагедій, відомості про збиті літаки були неочікуваними для Кремля, тобто, пропагандистські рішення щодо їх висвітлення перед світовим суспільством, потрібно було приймати в короткі строки. Про збите ПС у 1983 р. керівництво Радянського Союзу, дізнавшись під час планового засідання політбюро, спочатку навіть не вірило. Начальник генштабу Огарков М. повідомив, що військові не сумнівались – ПС було військовим. Генеральний секретар ЦК КПРС Андропов Ю., не приділяючи потрібної уваги інциденту, поїхав у Крим відпочивати, з одного боку звинувачуючи у підступах Рейгана Р., з іншого – сварив «тупоголових генералів, що зовсім не переймаються великою політикою». Заступник міністра іноземних справ Корнієнко Г. запропонував визнати трагічну випадковість та вибачитись перед родичами загиблих та урядом їх країн, проте наголосити, що інцидент спровокувала американська сторона своїми розвідувальними польотами поблизу радянських кордонів. Проте, у врегулюванні цього конфлікту на міжнародному рівні, перемогла пропозиція міністра оборони Устінова Д., який вважав, що потрібно все заперечувати.

У 2014 р. наприкінці липня, російські ЗМІ інформували про те, що у проросійських бойовиків є ракети «Бук», а 17 липня, у день трагедії «Боїнга», агентства ІТАР-ТАРС та «Лайфньюс» повідомили, що «ополченці збили ПС Ан-26 у районі Тореза». В той же день Гіркін І. відписався у соціальних мережах, що ними було збите ПС Ан-26. Невдовзі ЗМІ РФ озвучують версію, що ПС збив український штурмовик Су-25. Цю версію спростовує російський канал – РБК. Спецпредставник Росії в ООН робить заяву, що навіть якщо цей акт скоїли сепаратисти, то вони зробили це помилково. Президент РФ Путін В. у своїх промовах, утримується від прямих звинувачень чи захисту «ополченців».

Спільна риса у трагедіях із «Боїнгами» – у 2014 р. офіційний Кремль також звинувачує Захід: «Якби США і Європа не вели подвійні стандарти» та припинили заперечувати «факт реальної війни, каральної операції на південному сході України», то катастрофи не сталося б.

На думку соціолога Ейдмана І., якщо визнати, що ПС було збито «російським Буком», автоматично доведеться визнати агресію з боку РФ, внаслідок якої зброя опинилася на українській території та почала знищувати військові ПС України. При такому розвитку подій, Путін В. фактично визнав би себе міжнародним злочинцем, а РФ автоматично стане країною, яка надає підтримку тероризму [42].

Ще одною «сумнівною авіакатастрофою» є трагедія українського пасажирського ПС авіакомпанії May 8 січня 2020 р., який здійснював рейс «Тегеран – Київ». Загинули 167 пасажирів та 9 членів екіпажу. Всі члени екіпажу та двоє пасажирів були громадянами України. Спочатку Іран причиною катастрофи називав технічні неполадки ПС. Та ввечері 9 січня одразу декілька провідних американських ЗМІ повідомили про те, що Boeing 737-800 «Міжнародних авіаліній України», був помилково збитий Іраном, одразу після злету, висвітлювалися фото уламків ракети, яка могла збити ПС, а також відеоматеріал з фіксацією моменту катастрофи. Прем'єр-міністри Канади Трюдо Дж. та Великобританії Джонсон Б. з посиланням на дані розвідки та держав союзників повідомляли, що ПС було збите ракетою «земля-повітря». Президент Америки Трамп Д. назвав цю катастрофу ПС «підозрілою». Докази, що підтверджують версію збиття ПС ракетою знайшли і українські експерти, що прибули до Тегерану для розслідування зазначеного інциденту. 11 січня Іран зробив офіційну заяву, в якій йшлося про те, що ПС було збито ракетою «земля-повітря», але дана трагедія відбулася через «людський фактор». ПС сприйняли за ворожий об'єкт, після того як ПС повернуло в бік військового центру Корпусу вартівих Ісламської революції. За декілька годин до трагедії, іранські військові обстріляли дві американські військові бази на території Іраку [71].

Минуло більше десяти років після авіакатастрофи під Смоленськом (10 квітня 2010 р.), де загинули президент Польщі Качинський Л. та ще 95 осіб, а у Варшаві немає єдиної точки зору щодо причини події, яку називають найбільшою трагедією в історії держави після Другої світової війни. Значна кількість поляків вважають, що причини смоленської катастрофи так і залишилися нез'ясованими. Водночас близько чверті жителів Польщі думають, що причиною катастрофи була диверсія. Смоленську



катастрофу інколи називають «польським 9/11» - подією, що раптово та сильно змінила політику, суспільство та навіть ідентичність й хід історії Польщі.

Через деякий час після катастрофи, були оприлюднені звіти про результати розслідування її причин, підготовлені польськими та російськими фахівцями. В обох звітах головною причиною катастрофи називали неправильні дії екіпажу ПС в умовах щільного туману над аеродромом «Північний». Польська комісія не заперечуючи провини екіпажу та вказувала на помилки диспетчерів смоленського аеродрому, а також невідповідне технічне оснащення посадкової полоси.

Однак вже на момент публікації звітів у Польщі було достатньо багато осіб, які вважали будь-які висновки офіційних комісій свідомо сфальсифікованими. В перші дні після катастрофи в ЗМІ з'явилися теорії про те, що аварія президентського ПС могла бути спланованим замахом на президента Польщі. Загибель президента Качинського Л., на думку прихильників вказаних теорій, могла бути вигідною його непримиренному внутрішньополітичному конкуренту – Туску Д. або ж його головному зовнішньополітичному супротивнику – Путіну В. Найекстравагантніші теорії змови допускали, що ліквідація президента Польщі стала результатом злочинної змови Туска Д. та Путіна В. За мотивами цих теорій були написані книжки та зняті кінофільми.

На початку 2016 р. Мацєрєвич А. (міністр оборони Польщі) наказав провести нове розслідування смоленської катастрофи. У його рамках була проведена ексгумація всіх жертв катастрофи. В 2018 р. міністр оборони офіційно повідомив: нове розслідування аварії показало, що її причинами стали два вибухи на борту президентського ПС. Польські та російські експерти, що раніше розслідували цю трагедію, розкритикували дані Мацєрєвича А., президент РФ Путін В. назвав їх «блефом, нісенітницею та дурницею». Невдовзі після оприлюднення висновків розслідування

Мацєрєвич А. був усунутий з посади міністра оборони. Сьогодні в Варшаві інколи озвучується думка, що РФ не передавала польській стороні уламків ПС і це є свідченням бажання Кремля приховати істину причину авіатроці [76].

Отже, 21 грудня 1988 р. у містечку Локербі, Шотландія, на борту ПС Boeing 747-121, що належав авіакомпанії Pan American відбувся потужний вибух, палаючі частини ПС впали на Локербі, як наслідок – загинуло 270 осіб (259 на борту ПС, 11 – на землі). Трирічне розслідування цієї трагедії, вивело на двох лівійців. Тодішнім політичним лідером Лівії полковником Каддафі М. спочатку не визнавався факт причетності до цього ТА своїх співвітчизників. Та неспростовні докази разом з запровадженими санкції Ради безпеки ООН зробили своє – у 1999 р. підозрювані були видані шотландським правоохоронцям, злочинців судили за законами Шотландії. Головний звинувачений – начальник служби безпеки національного лівійського перевізника в аеропорту на Мальті й одночасно – співробітник спецслужб Лівії, Абдель аль-Меграхі отримав довічне ув'язнення. Другий підозрюваний Аль Амін Халіф Фімах – визнаний невинним. Згодом лівійське керівництво визнало, що ТА був організований одним з їх державних посадовців та погодилася виплатити сім'ям кожного із загиблих осіб по 10 млн. доларів США, за це вимагали повне скасування міжнародних економічних санкцій проти Лівії.

Терористичні акти, скоєні 11 вересня 2001 р. в США, вважаються найстрашнішими злочинами століття у пам'яті не тільки американців, а й всього світу. Чотири ПС, що переміщувалися на східною частиною США, одночасно захопили невеликі групи злочинців. Після захоплення, ПС почали спрямовувати у будівлі Вашингтону та Нью-Йорку. Два ПС були скеровані у вежі-близнюки нью-йоркського Всесвітнього торгового центру. Третє ПС, о 09:37 зруйнувало західний фасад головного американського військового штабу – Пентагону, що знаходиться біля столиці США – Вашингтону. Четверте ПС впало в полі (штат Пенсільванія). Скоріш за все терористи хотіли спрямувати його в будівлю Капітолію (у Вашингтоні). Під час подій 11 вересня загинуло 2977 осіб (не враховуючи 19 терористів), більшість із них у Нью-Йорку: 246 пасажирів та екіпажі чотирьох ПС; у вежах торгового центру – 2 606; у Пентагоні – 125 осіб. ТА були організовані ісламістською екстремістською мережею «Аль-Каїда» з Афганістану, яку очолював Усама бен Ладен. Причинами ТА були звинувачення «Аль-Каїдою» США та їх однодумців-союзників у конфліктах «мусульманського світу».

В історії людства мають місце авіакатастрофи, що викликають певні сумніви у суспільстві стосовно причин їх виникнення. Інколи думки фахівців розходяться, під час віднесення певної катастрофи до диверсії чи випадковості: 1 вересня 1983 р. катастрофа «Боїнга» 747 південно-корейської авіакомпанії, що здійснював переліт Нью-Йорк – Сеул (ПС відхилилося від заданого курсу на 500 км у глиб території СРСР та було збито радянським винищувачем над Сахаліном; загинули 269 людей); 17 липня 2014 р., катастрофа над Донбасом ПС «Боїнг» МН17 малайзійської авіакомпанії, що летіло з Амстердама – в Куала-Лумпур, загинуло 298 людей; авіакатастрофа в Ірані українського пасажирського ПС авіакомпанії Мау 8 січня 2020 р., який здійснював рейс «Тегеран – Київ», загинули 167 пасажирів та 9 членів екіпажу; авіакатастрофа 10 квітня 2010 р. під Смоленськом в РФ, де загинули президент Польщі Качинський Л. та ще 95 осіб.

## **РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ АВІАЦІЙНОМУ ТЕРОРИЗМУ - ЗАПОРУКА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ**

### **3.1. Міжнародна співпраця та діяльність міжнародних організацій в контексті боротьби з авіаційним тероризмом**

Словник статистичних термінів дає таке визначення міжнародній організації – органи, створені формальними політичними угодами учасників, що мають статус міжнародних договорів; їхнє існування визнається правом держав-учасниць; вони не розглядаються як резиденти країн, у яких вони розташовані.

Проблемами боротьби з міжнародним тероризмом на світовому рівні та забезпеченням міжнародної безпеки активно займаються різноманітні міжнародні організації та їх об'єднання [31, с. 278 ]: ООН, Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО, Інтерпол тощо [49]. До них також належать організації з безпеки цивільної авіації ICAO, EUROCONTROL, ECAC, IFATSEA, LACAC, CANSO, ATCA, ASECNA.

Система міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом на глобальному рівні представлена рамками ООН та її спеціалізованими формуваннями. Під їхньою егідою створена і діє міжнародна правова база цієї співпраці, що включає в себе цілу низку універсальних угод [35].

ООН – це глобальна міжнародна організація, заснована в 1945 р. на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Україна є однією з країн-засновниць ООН (з 1945 по 1991 рік вона брала участь в роботі ООН як УРСР, а з моменту проголошення незалежності – як Україна). Після проголошення незалежності України участь у діяльності ООН було визначено одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики держави [27].

У 1 статті Статуту ООН визначено цілі цієї організації:

1. Підтримка міжнародного миру і безпеки.
2. Розвиток дружніх відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності та самовизначення народів.

3. Міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем соціального, економічного, культурного та гуманітарного характеру та у заохоченні й розвитку поваги до прав людини і основних свобод для усіх, незалежно від мови, статі, раси, релігії тощо.

4. Бути центром координації для узгодження дій націй у досягненні зазначених цілей [55].

Рада Безпеки (далі РБ) ООН несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. РБ складається із п'ятнадцяти членів Організації. Кожен член Ради безпеки має один голос. Члени Організації погоджуються, відповідно до цього Статуту, підкорятися рішенням Ради Безпеки та виконувати їх. Рада Безпеки відіграє провідну роль у визначенні загрози миру або акту агресії. Вона закликає сторони конфлікту врегулювати його мирним шляхом та рекомендує методи врегулювання чи умови врегулювання. У деяких випадках Рада Безпеки може вдаватися до санкцій або навіть санкціонувати застосування сили з метою підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Коли до Ради надходить скарга щодо загрози миру, вона спочатку рекомендує сторонам спробувати досягти згоди мирними засобами. Якщо та чи інша суперечка призводить до військових дій, то Рада прагне насамперед якнайшвидше покласти їм кінець. Крім цього, Рада може звернутися до таких заходів примусу: розрив дипломатичних відносин; запровадження економічних санкцій, збройового ембарго, фінансових штрафів та обмежень; заборон на поїздки; блокаду; колективні військові заходи. Основна увага приділяється тому щоб зорієнтувати заходи головним чином проти тих, хто несе відповідальність за політику і практику, що засуджуються міжнародним співтовариством, при одночасному зведенні до мінімуму впливу вжитих заходів на інші частини населення та економіку [69].

Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) – це спеціалізована організація ООН, яка до своїх глобальних пріоритетів у сфері авіації відносить: безпеку польотів, аеронавігаційний потенціал та ефективність, інновації в авіації, авіаційну безпеку та спрощення формальностей, міжнародну авіаційну підготовку і т.п. [28]. Україна стала її членом в 1992 р.

АТСА – асоціація управління повітряним рухом.

Європейська конференція цивільної авіації (ЕСАС) – міжурядова організація, заснована Радою Європи та ІКАО в 1954 р. (Страсбург, Франція) для дослідження проблем повітряного транспорту Європи та сприяння його ефективному використанню і розвитку [81]. В 1999 р. Україна набула членства ЕСАС.

Євроконтроль (EUROCONTROL) – міжнародна цивільна організація з безпеки аеронавігації, що займається діяльністю у сфері організації повітряного руху у європейському регіоні. Заснована в 1960 р., штаб-квартира – в Брюсселі, Бельгія. Ця організація координує та планує управління авіаційним рухом для всієї Європи [80]. В 1995 р. Україна підписала двосторонню угоду з цією організацією.

IFATSEA – об'єднує професійні асоціації персоналу з безпеки електроніки повітряного руху з усього світу. Використовуючи свою глобальну мережу, ця організація сприяє покращенню показників безпеки авіа руху [83].

Організація цивільного аеронавігаційного обслуговування (CANSO) – є представницьким органом компаній, що проводять контроль повітряного руху, представляє інтереси постачальників аеронавігаційного обслуговування (ANSP). Члени CANSO можуть зробити внесок у робочі програми цієї організації і допомогти їй покращити надання послуг з аеронавігації [79].

Комісії цивільної авіації Латинської Америки (LACAC) – надає органам цивільної авіації Латинської Америки відповідну основу для співпраці й координації роботи, пов'язаної з цивільною авіацією. LACAC прагне сприяти механізмам інтеграції в регіональному авіаційному транспорті, що передбачають не лише гармонізацію технічних стандартів, а й укладення угод про лібералізацію повітряного руху між країнами Латинської Америки [84].

Агентство з безпеки аеронавігації в Африці та на Мадагаскарі (ASECNA) – це агентство управління повітряним рухом, що базується в Дакарі, Сенегал, керує повітряним простором площею 16,1 млн. квадратних км. Охоплює шість районів польотної інформації – Антананаріву, Браззавіль, Океанічний та наземний Дакар, Ніамей та Нджамену. В міжнародних аеропортах зазначених міст розміщені центри керування повітряним рухом цього агентства [78].

В Україні обслуговуванням повітряного руху займається державне підприємство «Украерорух» [88]. У 2000 р. Украерорух став членом IFATSEA. В кінці 2018 р. – отримав сертифікат відповідності регламентам ЄС та підписав угоду з EUROCONTROL щодо координації дій у надзвичайних ситуаціях при можливості гнучкого використання повітряного простору. В 2019 р. підприємство Украерорух приймало участь у розробці плану дій стосовно введення RASP – регіональної програми НАТО з безпеки повітряного простору.

Інтерпол (International Criminal Police Organization, ICPO) – міжнародна організація, основним завданням якої є організація широкої співпраці між органами кримінальної поліції держав-учасниць з метою попередження злочинності та боротьби з нею. Організація була створена у 1923 р. у Відні.

Станом на сьогодні до складу Інтерполу входить 194 держави-учасниці. Основною функцією Інтерполу є координація роботи правоохоронців з різних країн, полегшення їхньої роботи в частині особливостей різного національного правосуддя, законодавства, мовного бар'єру, створення та підтримка спеціалізованих інформаційних баз даних.

У розпорядженні Інтерполу є такі бази даних: Банк зображень про зникання над дітьми; База даних «Розшук терористів»; База даних «Розшук»; Автоматична дактилоскопічна ідентифікаційна система; Ідентифікаційна система на основі ДНК; База даних «Загублені та вкрадені документи»; База даних «Вкрадені предмети мистецтва»; База даних «Вкрадені транспортні засоби» [65].

Вчені, з-поміж сфер співпраці, пріоритетними виділяють: ресурси міжнародного правосуддя; розробку міжнародних договорів й адаптацію законів війни до цих актів міжнародного тероризму і застосування економічних санкцій проти тих країн, які покривають ТА.

Країнам-учасницям ООН надається інформація про тероризм з різних джерел, включаючи бази даних, які були створені та постійно оновлюються. На прохання країн-учасниць проводяться оцінки потреб і загроз МТ [31, с. 278]. У 2011 р. наша держава приєдналася до Загальноєвропейської бази даних CAI (EAD).

Міжнародним співтовариством ухвалено протоколи та конвенції, стосовно співпраці країн з метою припинення ТА в області транспортного тероризму: Конвенція про боротьбу з незаконним заволодінням ПС 16.12.1970; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, направленими проти безпеки цивільної авіації 23.09.1971; Європейська конвенція про протидію тероризму 27.01.1977; Міжнародна конвенція про боротьбу з незаконними актами, направленими проти безпеки морського судно плавання 10.03.1988; Додатковий протокол про боротьбу з незаконними актами насилля в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію 1988;

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 та ін.

На регіональному рівні підписано ряд угод антитерористичного характеру: Конвенція про попередження і покарання за здійснення актів тероризму, що приймають форму злочинів проти осіб і пов'язаного з цим здирства, коли такі акти носять міжнародний характер (1971 р., 13 країнами Організації американських держав з США включно); Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977 р., Страсбург, країнами-учасницями Ради Європи); Конвенцію про припинення тероризму, схвалену країнами-учасницями Асоціації регіональної співпраці Південної Азії 1987 р. та ін. (СААРК) [31, с. 282].

До прийняття найрішучіших заходів у боротьбі з авіаційним тероризмом, ООН «підштовхнула» трагедія в США, після скоєння ТА 11 вересня. У резолюції РБ № 1373, 28.09.2001, було визначено не тільки перелік заходів стосовно інтенсифікації співпраці в боротьбі з МТ, а й створено (для контролю їх виконання) спеціальний комітет РБ та наділено його широкими повноваженнями. Вказаний документ значною мірою підвищив рівень вимог до світових держав у плані боротьби з міжнародним авіаційним тероризмом. Важливим кроком у боротьбі з МТ було формування контртерористичного комітету при РБ ООН. Цей орган здійснив деякі нововведення для просування боротьби з тероризмом у нових для ООН галузях (вдосконалення роботи контртерористичного комітету, заснування при ньому виконавчого директорату ООН, завданням якого є об'єднати в єдине ціле намагання урядів



окремих країн та міжнародних організацій, для здійснення спостереження за траєкторією формування терористичної загрози та на практиці активізувати процес обміну інформаційних даних, моніторингу та застосування запобіжних заходів) [31, с. 279].

Найважливіші повноваження РБ, за критерієм їх правової природи та характеру впливу на стан міжнародної безпеки поділяють на: повноваження щодо мирного розв'язання спорів; повноваження щодо дій стосовно загрози миру, порушень миру й актів агресії; інші повноваження щодо підтримання миру та безпеки у світі [74].

Особливістю сучасного міжнародного тероризму є його співпраця з транснаціональною організованою злочинністю. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та протоколи до неї є міжнародно-правовим документом, універсальність якої підтверджується, по-перше, кількістю держав, що брали участь у її розробці, підписанні та стали її учасниками, по-друге, широким колом охоплюваних проблем. Універсальний характер Конвенції виявляється і в широкому наборі заходів, спрямованих на попередження транснаціональної організованої злочинності: встановлення всеосяжного внутрішнього режиму регулювання і нагляду щодо банків і фінансових установ, недопущення і виявлення усіх форм відмивання коштів. З прийняттям Конвенції легалізувалися терміни «транснаціональна злочинність», «транснаціональна організована злочинність» [59].

До переліку держав, що ведуть активну боротьбу з МТ в галузі цивільної авіації належать: США, Велика Британія, Франція, Канада, Туреччина, Німеччина, Ізраїль та ін. розвинені світові країни [50, с. 12].

Сучасною особливістю міжнародної співпраці та діяльності міжнародних організацій в контексті боротьби з авіаційним тероризмом є:

1. Розробка та запровадження відповідної нормативно-правової міжнародної бази, для запобігання та протидії авіаційним загрозам.
2. Впровадження новітніх технологій та інформаційних систем в галузь цивільної авіації для мінімізації скоєння ТА.

3. Діяльність стосовно припинення незаконного фінансування та підтримки МТРО тощо.

Через збільшення кількості насильницьких актів та нападів на цивільних осіб, захоплення заручників, будівель, транспорту і стурбованості міжнародного співтовариства цими загрозами, боротьба з тероризмом стала одним з головних завдань як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Про це свідчить діяльність ООН та міжнародних регіональних організацій у даній сфері – ЄС, ОБСЄ, Ради Європи та ін.

В аспекті протидії будь-якого з видів тероризму, особливо важливими є питання захисту прав людини. Зважаючи на ту обставину, що жертви тероризму мають деякі загальні особливості, що відрізняють їх від жертв інших насильницьких злочинів, з метою ефективного захисту фізичних осіб у процесі боротьби з тероризмом існує необхідність розробки своєрідного кодексу поведінки держав з жертвами злочинів тероризму. Для відшкодування збитків, завданих в результаті скоєння ТА, потрібно створити єдиний фонд надання допомоги жертвам ТА. Також важливим елементом допомоги жертвам тероризму є надання правової, психологічної, соціальної допомоги, що вимагає підготовки відповідних фахівців у цих сферах. До вирішення перерахованих завдань повинні долучитися міжнародні інституції, держави, громадянське суспільство [66].

Міжнародна антитерористична боротьба в сфері авіації повинна відбуватися за умов дотримання принципу правових засад та норм міжнародного права. Правове поле антитерористичної боротьби повинно забезпечуватися широкою підтримкою країн та народів.

Звернення до міжнародного права в боротьбі з тероризмом на сучасному етапі обумовлене широкою участю багатьох держав світу під час розв'язання військово-політичних конфліктів. Так миротворчі сили, що діють під егідою ООН, чисельністю 44 356 осіб і сформовані з представників 90 країн, внесли істотний вклад у забезпечення миру й стабільності [31, с. 288].

Чітке дотримання норм міжнародного права не тільки підриває базу тероризму, а й значною мірою звужує його можливості до активних дій. Антитерористична

боротьба повинна ґрунтуватися на принципах безперервності й безкомпромісності. Поступки тероризму, за загальним визнанням більшості держав світового співтовариства, – неприпустимі. Як засвідчує міжнародний досвід, протидія тероризму залежить, насамперед, від точності прогнозування можливих терористичних акцій.

Передбачення терористичних атак дозволяє організувати та вживати своєчасні заходи щодо їх нейтралізації. В антитерористичній боротьбі варто повніше й оперативніше враховувати можливість появи нових факторів, що посилюють небезпеку тероризму. Аналіз нових загроз тероризму в антитерористичній боротьбі – складна й багатопланова проблема. Проблема міжнародного тероризму та боротьба з нею надали нового значення іншим важливим проблемам міжнародного життя.

Антитерористична кампанія під егідою США в Афганістані та Іраку, яка розгорнулася відразу ж після подій 11 вересня 2001 р. викликала міжнародний резонанс та неоднозначні оцінки як серед науковців, так і серед членів міжнародної спільноти.

У міжнародній практиці правове та легітимне застосування сили можливе тільки за відповідного рішення Ради Безпеки ООН, яка згідно зі Статутом ООН (Розділ VII) та концепцією колективної безпеки визначає наявність загрози, акту агресії та встановлює факт порушення миру і, відповідно, вирішує, яких заходів слід вжити в тій чи іншій ситуації для підтримання та відновлення міжнародного миру й безпеки, а потім здійснює їх або організовує проведення таких заходів, у тому числі і військових [31, с. 294].

7 жовтня 2001 р. США, не отримавши легітимного санкціонування застосування військової сили Радою Безпеки ООН, при негласній мовчазній підтримці міжнародної спільноти, розгорнули широкомасштабну антитерористичну кампанію в Афганістані з метою покарати винних у злочині 11 вересня 2001 р., членів руху «Талібан». У цьому контексті слід зазначити, що радикальний ісламський рух «Талібан» у свій час був створений за підтримки США, зокрема їх Центрального розвідувального управління, для боротьби з Радянською армією, яка перебувала в Афганістані протягом 1979-1989 рр. [31, с. 300].

Отже, проблемами боротьби з міжнародним тероризмом на світовому рівні та забезпеченням міжнародної безпеки активно займаються різноманітні міжнародні організації та їх об'єднання. До таких організацій відносять: ООН, Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО, Інтерпол, організації з безпеки цивільної авіації (ICAO, EUROCONTROL, ECAC, IFATSEA, LACAC, CANSO, ATCA, ASECNA) та ін. Під їхньою егідою створена і діє міжнародно-правова база цієї співпраці, що включає в себе перелік універсальних угод. Міжнародна антитерористична боротьба в сфері авіації повинна відбуватися за умов дотримання принципу правових засад та норм міжнародного права. Правове поле антитерористичної боротьби повинно забезпечуватися широкою підтримкою країн та народів.

### **3.2. Методи виявлення, попередження та протидії авіаційним терористичним загрозам**

Світові системи авіаційної безпеки в першу чергу орієнтовані на те, щоб не допустити проникнення на борт ПС підозрілих осіб, вибухових речовин та зброї. Безпека аеропортів є запорукою попередження авіаційного тероризму.

На думку фахівців, система безпеки аеропорту заснована на правильному поєднанні двох складових при проведенні перевірки пасажирів: пошук небезпечних предметів, до яких відноситься також вибухівка та зброя; моніторинг осіб, що відлітають.

Події 11 вересня спричинили раптове посилення заходів авіаційної безпеки. Терористи змогли легко захопити ПС через те, що двері до кабіни пілотів на внутрішніх авіалініях не замикалися і до неї міг потрапити будь-який пасажир. Літаки були захоплені терористами майже з перших хвилин польоту, усі вони потрапили під контроль терористів ще до того, як перший літак врізався в вежу Всесвітнього торговельного центру. Після ТА в американських аеропортах були розміщені додаткові контрольні термінали, їх пропускна здатність збільшилась, що в свою чергу дозволило одночасно збільшити кількість операцій направлених на виявлення злочинців, що здійснювали б спробу пройти на посадку до ПС.

Під час семінару «Стратегія дій проти тероризму», який відбувався у Вашингтонському Центрі стратегічних досліджень, увага акцентувалася на тому, що сучасний тероризм, володіючи новітньою зброєю та технологіями, став загрозою всьому світовому суспільству, відповідно і боротьба з ТД стала проблемою глобального характеру. Трагедія 11 вересня в США підняла в суспільстві на розгляд питання: «Де вразливе місце та як терористи його виявили? Чому не вдалося запобігти ТА? Як звести до мінімуму можливість скоєння ТА?».

Сьогоднішній тероризм надає перевагу одному з найефективніших засобів пересування – авіаційному транспорту. Люди на борту ПС та саме ПС мають значну цінність для країни. Через це злочинці вважають захоплення ПС досить дешевим та легким способом досягти визначених цілей. Захоплення ПС несе мінімальний ступінь небезпеки для зловмисника та високий ступінь загрози для життя та здоров'я пасажирів й членів екіпажу. Один чи кілька терористів в змозі захопити будь-яке ПС, при цьому прикладаючи незначну кількість зусиль та використовуючи мінімальний набір технічних засобів [14].

Психологи з США вважають, що навіть сама загроза ТА призводить до дестабілізації в суспільстві. Терористи можуть досягати потрібної мети навіть не скоюючи ТА, а просто погрозами вчинення таких дій, чим досягається порушення суспільної обстановки. Загроза ТА здатна викликати страх та паніку серед населення. Вплив загрози ТА на суспільство, може призвести до погіршення міжнародних відносин, суспільних заворушень тощо. Вибухові речовини, вогнепальна зброя слугують сучасним повітряним терористам засобами присуму – ніщо не демонструє рішучість краще, ніж зброя в руках злочинця. Фронт боротьби з авіаційним тероризмом проходить через території аеропортів, пункти контролю, салони ПС та кабіни пілотів. Світова спільнота, усвідомивши небезпеку, що представляє собою авіаційний тероризм, почала вживати відповідні заходи на законодавчому рівні [45].

На сьогоднішній день існує система головних міжнародних правових актів в області захисту цивільної авіації: Конвенція про злочини та деякі інші дії, здійснені на борту повітряного судна (14.09.1963 р., Токіо) – ставить вимоги, щоб договірні країни проводили арешт злочинців та повертали контроль над ПС законному

командуванню [3]; Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (16.09.1970 р., Гаага) – повідомляє, що злочином вважається будь-яка неправомірна дія особи чи групи осіб на борту ПС, що використовуючи залякування, насильство чи інші подібні дії намагається встановити контроль над літаком; та протокол до неї (2010 р., Пекін) [2]; Конвенція про боротьбу з протизаконними актами, що спрямовані проти безпеки цивільної авіації (23.09. 1971 р., Монреаль), яка була доповнена Протоколом про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, обслуговуючих міжнародну цивільну авіацію (1988 р.) – стосується авіаційних ТА, до яких відносять вибухи на борту ПС та оголошує злочином дії людини, що вчиняє насильницький акт по відношенню до іншої людини, яка знаходить на борту ПС [1]. В правовому полі України сформоване підґрунтя для відповідної діяльності в області безпеки цивільної авіації. Наша держава є учасницею усіх вище вказаних конвенцій.

Головною метою та завданням системи безпеки цивільної авіації є запровадження заходів, що запобігають вчиненню актів неправомірного втручання в її діяльність. До таких заходів належать: охорона території аеропортів; суворий пропускний режим; охорона ПС всіма сучасними методами; огляд ПС перед польотом; огляд пасажирів, багажу, вантажів тощо. Світовий досвід показує, що головні заходи безпеки повинні проводитися до посадки пасажирів на борт ПС.

Спеціалісти з авіаційної безпеки (далі АБ) на етапі огляду пасажирів та багажу повинні постійно змінювати систему забезпечення безпеки, щоб члени ТРО не могли знайти в цій системі вразливі місця. При створенні та організації системи АБ аеропорту враховується відсутність універсальної методології в цій області, які б відповідали усім вимогам. Все залежить від наявності та виду зовнішніх й внутрішніх загроз, кількості рейсів тощо. Вважається, що найкраще мати багаторівневу систему безпеки, яка б не сприймала помилок «людського фактору». В її основу мають бути заложені агентурні дані та аналіз моделі поведінки осіб, які перебувають на території аеропорту. Доцільним, на думку відповідних експертів, є перебування в аеропорту кваліфікованих психологів, які б стежили за поведінкою пасажирів та виявляли підозрілих осіб (за їх поведінкою).

Працівники служби АБ повинні зустрічати пасажирів ще на підході до аеропорту: охорона самого летовища, будівель аеропорту, автостоянки. Ці службовці повинні мати сучасні пристрої зв'язку, пересування та зброю, патрулювати територію аеропорту та зупиняти випадки неправомірного доступу сторонніх людей на контрольованій території. Межі території летовища повинні бути забезпечені системами відео спостереження, датчиками сигналізації, руху тощо. Контрольно-пропускні пункти повинні мати відповідні засоби контролю. Зона аеропорту повинна бути огорожена та мати чітку систему пропуску осіб й транспорту на певні ділянки летовища.

ПС, що знаходяться на землі також потребують відповідних заходів безпеки, які виключатимуть неправомірний доступ до них. Місця стоянок ПС, ангари повинні бути обладнані засобами охорони, спостереження та контролю. Доступ до місця перебування ПС, повинна мати тільки відповідна категорія обслуговуючого персоналу.

Заходи, які проводяться для безпеки авіа перельотів – це огляд всіх пасажирів та їх багажу, створення відповідних служб безпеки в аеропортах, використання сучасних технічних засобів перевірки пасажирів та вантажу, членів екіпажу тощо.

Ефективним засобом для забезпечення АБ є створення списків неблагонадійних пасажирів. Наприклад, в США таких списків кілька – це списки осіб, які підозрюються в ТД – їм заборонено продавати квитки на ПС; списки людей, чия діяльність викликає підозру в органів правопорядку – таких осіб та їх багаж можуть додатково перевіряти; перелік категорій осіб на поведінку яких звертається ретельна увага – ті, що купують авіаційні білети в останній момент перед відльотом або купують їх в один кінець.

Дієвим способом забезпечення АБ є передпольотний огляд, що складається з комплексу заходів, в межах якого перевіряється все ПС та все, що поміщається на борт цього ПС. Служба АБ летовища проводить такий огляд з метою виявлення вибухових пристроїв, зброї, інших небезпечних чи підозрілих предметів та речовин, що можуть бути використані для скоєння ТА.

Служба АБ аеропорту повинна забезпечувати режим пропуску на контрольованій території летовища, виявляти та затримувати порушників та передавати їх органам правопорядку.

Надзвичайно важливим завданням служби АБ летовища в боротьбі з авіаційним тероризмом є посилений контроль над допуском в ПС з метою своєчасного попередження і припинення проникнення на борт ПС людей осіб з речовинами та предметами, які можуть бути використані як зброя для нападу на членів екіпажу та пасажирів.

Зовнішньої оцінки пасажирів працівниками служби АБ недостатньо. Обов'язковим доповненням до неї повинні бути технічні засоби контролю всього, що поміщається на борт ПС. До таких засобів відносяться металошукачі, рентгеноустановки (переносні та стаціонарні), електронно-оптичні засоби контролю. Для огляду повинні використовуватися технічні засоби з різними видами випромінювання, в тому числі іонізуючі. До них належать аналізатори на теплових нейтронах, багаточастотні рентгенапарати, аналізатори на швидких нейтронах.

Для дистанційного огляду авіапасажирів використовуються прилади, які аналізують радіовипромінювання особи та можуть виявити приховану вибухівку на відстані близько 5 метрів. Ультразвукові сканери фіксують осіб, що ховаються в автотранспорті чи контейнерах на відстані близько 7 метрів. Ефективним є використання інтегрального виявителя, який в змозі відшукати найдрібніші частинки хімічних, біологічних, вибухових небезпечних речовин. В аеропортах доцільно використовувати голографічні прилади з лазерним підсвічуванням, які надають тривимірне зображення об'єкту, що в свою чергу дозволяє отримати дані стосовно його внутрішніх особливостей будови.

Багаж має проходити перевірку в кілька етапів: за допомогою спеціально навчених собак; з використанням газоаналізаторів, високочутливих приладів, що в змозі виявити найменші частки вибухівки; проведення радіаційного контролю.

Повинна проводитися перевірка не тільки авіапасажирів, а й персоналу аеропорту, екіпажу ПС, багажу, вантажу, бортового харчування тощо, з метою



виявлення зброї та небезпечних речовин. Після такого огляду люди та вантаж повинні одразу поміщатися на борт ПС.

Деякі аеропорти користуються системою голосового профайлінгу. Терміном «профайлінг» позначаються технології спостереження і опитування авіапасажирів в ході проведення передпольотного огляду для потенційно небезпечних осіб. Фахівець проводить детальне опитування особи, основується на тому як вона виглядає та поводить. Система голосового профайлінгу оцінює відповідь пасажирів, те як саме він говорить, оцінює рівень хвилювання, зміну тембру голосу і т.п.[23].

Огляд ручної ноші, багажу та особистий огляд особи здійснюється за пред'явленням авіаквитка. При огляді осіб відбувається перевірка документів, які засвідчують особу та її відповідність перевізним документам. Особи, які ухиляються від огляду багажу, ручної поклажі та особистого огляду, на борт ПС не допускаються. Перед проведенням особистого огляду особи відповідними спеціалістами служби АБ, відбувається реєстрація в журналі, де вказується дата, номер рейсу, час проведення контролю, дані особи-пасажирів, дані осіб, що проводять такий огляд.

Ефективним інструментом є біометричний контроль, який не тільки перевіряє відбитки пальців, а і вносить в відповідну базу даних малюнок райдужної оболонки ока людини та тембр її голосу. Разом з інтелектуальними відеосистемами та набором засобів огляду, формується система, яка входить до цілісного охоронного комплексу [29].

Отже, світові системи авіаційної безпеки в першу чергу орієнтовані на те, щоб не допустити проникнення на борт ПС підозрілих осіб, вибухових речовин та зброї. Безпека летовищ є запорукою попередження авіаційного тероризму. На думку фахівців, система безпеки аеропорту заснована на правильному поєднанні двох складових при проведенні перевірки пасажирів: пошук небезпечних предметів, вибухівки та зброї; моніторинг людей, що відлітають. Головна мета та завдання системи безпеки цивільної авіації є запровадження заходів, що запобігають вчиненню актів неправомірного втручання в її діяльність. До таких заходів належать: охорона території аеропортів; суворий пропускний режим; охорона ПС всіма сучасними методами; огляд ПС перед польотом; огляд пасажирів, багажу, вантажів тощо. Огляду

пасажирів працівниками служби АБ недостатньо. Обов'язково повинні бути технічні засоби контролю всього, що поміщається на борт ПС. До таких засобів відносяться металошукачі, рентгеноустановки, електронно-оптичні засоби контролю. Для огляду повинні використовуватися технічні засоби з різними видами випромінювання, в тому числі іонізуючі. До них належать аналізатори на теплових нейтронах, багаточастотні рентгенапарати, аналізатори на швидких нейтронах. Багаж має проходити перевірку в кілька етапів: за допомогою навчених собак; з використанням газоаналізаторів, високочутливих приладів, що в змозі виявити найменші частки вибухівки; проведення радіаційного контролю. Повинна проводитися перевірка не тільки авіапасажирів, а й персоналу аеропорту, екіпажу ПС, багажу, вантажу, бортового харчування тощо, з метою виявлення зброї та небезпечних речовин. Після такого огляду люди та вантаж повинні одразу переміщатися на борт ПС. В аеропортах актуально використовувати систему голосового профайлінгу та біометричний контроль. Особи, які ухиляються від огляду багажу, ручної ноші та особистого огляду, на борт ПС не повинні допускатися.

### **3.3. Запобігання тероризму: авіаційний аспект**

На основі аналізу досвіду можливо виділити такі заходи, які вживаються на міжнародному рівні, з метою попередження авіаційних терористичних загроз:

1. Посилення контролю повітряного руху в районах ймовірної повітряної загрози.
2. Додаткові пости спостереження.
3. Патрулювання літаків дальнього радіолокаційного виявлення та управління системи «АВАКС» в країнах НАТО.
4. Патрулювання повітряного простору бойовими літаками та вертольотами в районах ймовірної повітряної загрози.
5. Закриття повітряного простору над певними територіями тощо.

В межах охорони повітряного простору можуть вживатися такі заходи:

- Організація візуального спостереження за повітряною обстановкою.
- Прикриття місць ймовірної атаки засобами ППО ближньої дії.

установка в районах ймовірної загрози мобільних зенітно-ракетних комплексів (далі ЗРК).

– Розташування в місцях ймовірної загрози спеціально підготовлених снайперів з відповідними засобами оптичного спостереження.

– Використання додаткових технічних засобів, таких як: прожектори, маскувальні сітки, захисні сітки, аеростати тощо [70].

Система протиповітряної оборони (далі ППО) включає в себе винищувальну авіацію [39]. Пріоритет винищувачів по відношенню до інших засобів ППО обґрунтовується невеликими зонами ураження повітряних цілей зенітно-ракетних комплексом, особливо на малих висотах, через що перебування терористів в них обчислюватиметься ліченими хвилинами.

Пошук та перехоплення ПС, які захоплені злочинцями, винищувачі можуть вести окремими парами в зонах чергування по цілям, що вказанні пунктами управління. Фахівці в даній сфері відмічають недостатню підготовку пілотів для швидкого та відповідного реагування на несподівані ситуації. Для покращення цього показника застосовуються різні тренажерні вправи, імітатори озброєння тощо [67].

ППО для боротьби з тероризмом може залучатися лише у тому випадку, якщо система безпеки аеропорту спрацювала неналежним чином. Дії ППО по знешкодженню ПС, які захопили терористи, повинні мати більш теоретичний та психологічний характер [29].

Важливою проблемою безпеки авіапасажирів є їх охорона під час здійснення польоту ПС. З метою забезпечення відповідної протидії насильницьким актам у повітрі проводиться ряд організаційних та технічних заходів:

1. Кабіни пілотів повинні відділятися від салону з пасажирями, замикатися броньованими, куленепробивними дверима чи перегородками.
2. На борту ПС повинні функціонувати спеціальні переговорні та сигнальні технічні засоби.
3. Члени екіпажу повинні мати відповідне озброєння та спеціальні засоби знешкодження правопорушників, а також уміти користуватися вказаними засобами.

4. Льотний склад ПС повинен володіти навичками по припиненню правопорушень в процесі польоту та запобіганню викрадення ПС.

До обов'язків відповідних співробітників служби безпеки по боротьбі з повітряним піратством, що супроводжують ПС в польоті, відноситься не допущення захоплення цього ПС. Серед численних типів зброї та спеціальних засобів, що можуть застосовуватися в боротьбі зі злочинцями-терористами, актуально користуватися більш гуманними засобами та зброєю, які допоможуть нейтралізувати правопорушників та блокувати їх дії, на певний час ліквідувати порушників не наносячи серйозної шкоди [19]. Використання таких засобів знижує ймовірність заподіяння ненавмисної шкоди іншим пасажиром, членам екіпажу та самому ПС, до них відносять: хімічні засоби та акустичні прилади. Акустичні засоби викликають миттєве порушення психомоторних функцій, панічний страх, нудоту, повну втрату орієнтації, прагнення швидше покинути зону дії інфразвуку.

Авіапасажири повинні бути готовими до можливої силової спроби звільнення ПС після приземлення. Вони мусять пригнутися у своєму кріслі та прикрити голову, а також захистити дітей. При початку штурмової операції, не можна втручатися в дії спеціалістів служби безпеки, які є професіоналами в своїй справі та знають, які дії потрібно проводити в даній ситуації. Авіапасажирам слід виконувати інструкції членів екіпажу, що пройшли відповідну підготовку (стосовно порядку дій у надзвичайній ситуації).

Одним з головних підходів до вирішення проблеми протидії тероризму в аеропортах, на летовищах та на борту ПС є розширення відповідної технічної бази для посилення режиму перебування особи в аеропортах та контролю при посадці на ПС, а також надання необхідних повноваження персоналу щодо дій в кризових випадках [29]. Вважаємо, що попереджаючи авіаційний теракт можна уникнути людських смертей та матеріальних збитків.

ППО – це авіація, ЗРК та радіотехнічні військові формування, які комплексно взаємодіють між собою. Станом на 2021 р. видання The Military Balance та Flight Global наводили різні дані по кількості авіації на озброєнні Повітряних сил України: до 34 винищувачів Су-27, до 37 винищувачів МіГ-29, близько 14 бомбардувальників

Су-24, 13-31 штурмовиків Су-25, 31-47 навчальний літак Л-39, 29 транспортних літаків (Іл-76, Ан-26, Ан-70), 3 спеціальних літака Ан-30, 9 розвідувальних Су-24МР та 15-46 гелікоптерів (Мі-9, Мі-8, Мі-2), 6 безпілотних комплексів Bayraktar TB2. Зенітні війська в складі Повітряних сил України організаційно склалися із 6 бригад та 4 полків. Мали на озброєнні 322 ЗРК: 250 ЗРК великого радіусу дії С-300 різних модифікацій, близько 72 ЗРК «Бук» середнього радіусу та комплекси С-125 ближньої дії. Радіотехнічні війська в складі Повітряних сил України становили 4 бригади та 1 полк [87].

У 2021 р. зазначені ЗРК використовувалися для створення так званого «захисного куполу» над стратегічно важливими об'єктами. Мирне небо над Києвом та іншими українськими містами захищалися переважно С-300. Зенітно-ракетні дивізіони мали свою певну територію, за повітряну безпеку якої несли відповідальність. Київська зенітно-ракетна бригада виконувала надважливу місію, що полягала у не допущенні атак з повітря на Київську греблю та інші об'єкти, які були під захистом цього формування. Руйнування греблі на Київському водосховищі несе в собі загрозу військового та державного масштабів – затоплення столиці та прилеглих територій, ймовірність руйнування Канівської греблі, через раптове збільшення об'єму води у водосховищі, тобто, може відбутися пошкодження каскаду гребель створених на річці Дніпро ще за часів радянської епохи. Вказана бригада вела спостереження за: повітряним простором – конкретно визначеним сектором бригади, українським повітряним простором в цілому, державними кордонами.

Станом на 2021 р. практично всім ЗРК було понад 30 р. Вони потребували частих перевірок на боєготовність та продовження терміну їх використання, а також ремонту та заміну деталей, які досить часто було важко дістати. Українські науковці займалися розробкою сучасних ЗРК. Конструкторським бюро «Південне» було запропоновано систему ЗРК «Кільчень», яка складалася з 6 одиниць ЗРК, могла одночасно вести вогонь по 12 об'єктах та мала пристойні можливості враження цілі. Це ж бюро займалося: новими боеприпасами для «Граду» (системи залпового вогню), розробкою «Сапсан» (оперативний тактичний комплекс) і т.п. [89].

Нажаль захищеність державного повітряного простору та важливих об'єктів ППО, Україні довелося перевірити на кривавій практиці – 24 лютого 2022 р. близько 5 ранку (за Київським часом) почалося нанесення ракетних ударів по стратегічно важливих об'єктах на всій українській території (аеропортах, об'єктах ППО, військових складах, центрах командування і т.п.) [85].

Одразу після заяви президента РФ Путіна В. про початок «спеціальної військової операції на Донбасі», в Києві і Харкові відбулися потужні вибухи. РФ застосувала масовий ракетний удар по Україні й перейшла в наступ по суходолу з півночі (з території РФ та Білорусі), з півдня (Кримський півострів) і зі сходу (територія ОРДЛО) [82].

Українські військові та державні силові структури почали відбивати атаки ворога, президент України Зеленський В. оголосив про введення військового стану. Ворог наносив удари за такими напрямками: зі сходу – на Конотоп, Суми, Харків, Ахтирку, лінію розмежування з ЛНР та ДНР – на Станицю Луганську, Волноваху та Маріуполь; з півдня – на Херсон, Мелітополь, Нову Каховку; з півночі – на Чернігів та Прип'ять.

У перший же день військових дій повітряний простір над Україною був закритий. Світове суспільство закликала провідні держави світу запровадити обмежену безполітну зону над Україною, зокрема, для захисту гуманітарних коридорів. Українці закликали інші держави закрити небо над нашою країною для того щоб зупинити війну [86].

Більшість країн світу та міжнародних організацій засудили такі дії РФ. З початком цих бойових дій США, Канада, країни Європи заявили про поставки зброї, військової техніки та амуніції для українських військових. У квітні 2022 р. під час зустрічі на авіабазі Рамштайн була створена проукраїнська коаліція з 40 країн, включаючи країни НАТО, Ізраїль та Японію. Мета цього союзу – координація військової допомоги Україні [85].

Отже, виділяють такі заходи, які вживаються на міжнародному рівні, з метою попередження авіаційних терористичних загроз: посилення контролю повітряного руху в районах ймовірної повітряної загрози; додаткові пости спостереження;

патрулювання літаків дальнього радіолокаційного виявлення та управління системи «АВАКС» в країнах НАТО; патрулювання повітряного простору бойовими літаками та вертольотами в районах ймовірної повітряної загрози; закриття повітряного простору над певними територіями тощо.

## ВИСНОВКИ

У ході проведення даного наукового дослідження, було виконано ряд поставлених завдань, а саме:

1. Вивчено характеристику та історію міжнародного тероризму: міжнародним тероризмом вважається злочин, загальним об'єктом якого є міжнародні відносини. Його розглядають, як правопорушення з багатьма рівнями, коли завдається шкода міжнародним зв'язкам, що позначається на такому: функціонування системи дипломатичних зв'язків; забезпеченні державного суверенітету; дотриманні права націй на самовизначення; забезпеченні спеціальної правосуб'єктності міжнародної міжурядової організації; дотриманні свобод і прав людини; адекватному функціонуванні міжнародних комунікацій: наземних, морських та повітряних. Існують такі види міжнародних терактів: диверсія, викрадення, замах та вбивство, захоплення транспортних засобів, захоплення будівель та заручників, кібертероризм тощо. З кожним роком відбувається процес вдосконалення терористичної діяльності, дедалі організованішими стають терористичні злочини, для скоєння яких застосовується новітня зброя та сучасні вибухові речовини, як наслідок, завдається більше шкоди здоров'ю людей та збільшується кількість смертей внаслідок терактів. Міжнародні терористичні організації продовжують активно розвиватися та впливати на міжнародні суспільно-політичну ситуацію в умовах сьогодення.

2. Досліджено причини виникнення тероризму та види терористичних злочинів: існують правові, соціально-економічні, політичні, організаційно-управлінські, релігійні, соціально-психологічні та інші причини виникнення тероризму. До особистих мотивів участі особи в терористичній діяльності належать: етичні; корисливі; економічні; емоційні; психологічні; прагнення до самоствердження; потреба належати до певної групи осіб і т.п. Ідеологічні мотиви участі людини в терористичній діяльності: соціально-політичні мотиви; націоналістично-сепаратистські мотиви; релігійні мотиви. Мотиваційне підґрунтя сепаратистського та націоналістичного тероризму часто значно міцніше, ніж соціально-політичне, через кровні зв'язки та родинні традиції, що знайомі з дитинства та передаються крізь



покоління. У релігійного фанатика-смертника найважливішою є віра в єдину істину, яка являється вирішенням проблем пов'язаних з його віруваннями, національністю, релігією. Як складне соціально-політичне явище, що має різні форми прояву, тероризм можна класифікувати за найістотнішими ознаками: за територією вчинення терористичних злочинів; за елементами прояву (за цілями, суб'єктами, методами, мотивами, засобами, об'єктами, характером наслідків змістом діяльності); за рівнем організації; за видами терористичних формувань.

3. Охарактеризовано світові терористичні організації: Радикальний ісламістський рух «Талібан»; «Аль-Каїда» (Міжнародний ісламський фронт джихаду(священої війни) проти іудеїв і християн), заснована 1988 р. Усамою бен Ладеном «Ісламська держава Іраку й Леванту», засновник – Абу-Мусаб Аль-Заркаві, «Ісламська держава Іраку» (прямий попередник ІДІЛу) була створена прибічниками після його смерті в 2006 р. З квітня 2013 р. носить назву – ІДІЛ; «Об'єднані акти самооборони Колумбії» – ультраправа воєнізована ТРО, бореться з «лівими повстанцями», основне джерело фінансування ТД – контрабанда наркотиків; ліванське радикальне формування «Хезбоулаах» («Організація ісламського правосуддя», «Послідовники пророка Мухаммеда» або «Партія Аллаха»), заснована 1982 р., заручилася підтримкою Сирії та Ірану та ін. Варто згадати злочинно-терористичні «недореспубліки» «ЛНР» та «ДНР», що існують на східній території України, членами яких є не тільки «колишні громадяни України», а й іноземні особи, фінансування та підтримка яких здійснюється сусідньою РФ. Турецька ТРО «Сірі вовки», іспанська ТРО «Країна басків і воля», італійська ТРО «Червоні бригади» – займаються наркобізнесом – основним джерелом фінансування їх терористичної діяльності.

4. Вивчено особливості та загрози повітряних терористичних актів: головною особливістю сучасних повітряних терористичних актів є наявність ядерної зброї, зброї масового ураження, агресивних хімічних речовин, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, сучасної техніки тощо. Поняття «скайджекінг» ототожнюється з авіаційним тероризмом та включає в себе визначення таких терористичних злочинів як: повітряний тероризм; неправомірне захоплення

повітряного судна; викрадення повітряного судна; повітряне піратство. Особливістю скайджекінгу є те, що він є найефективнішим для терористів видом транспортного тероризму через те, що: спецслужби утримуються від проведення атак на злочинців у літаку через високий ризик поранення заручників; повітряне судно є найбільш зручним видом транспорту для того, щоб сховатися від переслідування. Найімовірнішими джерелами небезпек з повітря, що можуть бути використані для скоєння ТА, є: транспортні та пасажирські повітряні судна; вертольоти, літаки бойової авіації та повітряні судна надлегкої авіації; дистанційно керовані літальні апарати; повітряні кулі, дельтаплани і т.п.; ракетні системи всіх типів.

5. Проаналізовано терористичні акти скоєні з використанням авіації в історії людства: 21 грудня 1988 р. у містечку Локербі, Шотландія на борту ПС Boeing 747-121, що належав авіакомпанії Pan American відбувся потужний вибух, палаючі частини ПС впали на Локербі, як наслідок – загинуло 270 осіб (259 на борту ПС, 11 – на землі), розслідування цієї трагедії, вивело на двох лівійців; теракти, скоєні 11 вересня 2001 р. в США, є найжахливішими злочинами століття не тільки для американців, а й всієї світової спільноти, загинуло 2977 осіб (не враховуючи 19 терористів): 246 пасажирів та екіпажі чотирьох ПС; у вежах торгового центру – 2 606; у Пентагоні – 125 осіб, теракти були організовані ісламістською екстремістською мережею «Аль-Каїда» з Афганістану, яку очолював Усама бен Ладен. Причинами ТА були звинувачення «Аль-Каїдою» США та їх однодумців-союзників у конфліктах «мусульманського світу». В історії людства мають місце авіакатастрофи, що викликають певні сумніви у суспільстві, стосовно причин їх виникнення: 1 вересня 1983 р. катастрофа «Боїнга» 747 південно-корейської авіакомпанії, що здійснював переліт Нью-Йорк – Сеул (літак відхилився від заданого курсу на 500 км у глиб території СРСР та був знешкоджений радянським винищувачем над Сахаліном; загинули 269 людей); 17 липня 2014 р., катастрофа над Донбасом лайнера «Боїнг» МН17 малайзійської авіакомпанії, що летів з Амстердама – в Куала-Лумпур, загинуло 298 людей; авіакатастрофа в Ірані українського пасажирського літака авіакомпанії Мау 8 січня 2020 р., який здійснював рейс «Тегеран – Київ», загинули 167 пасажирів

та 9 членів екіпажу; авіакатастрофа 10 квітня 2010 р. під Смоленськом в РФ, де загинули президент Польщі Качинський Л. та ще 95 осіб.

6. Охарактеризовано міжнародну співпрацю та діяльність міжнародних організацій в контексті боротьби з авіаційним тероризмом: проблемами боротьби з міжнародним тероризмом на світовому рівні та забезпеченням міжнародної безпеки активно займаються різноманітні міжнародні організації та їх об'єднання. До таких організацій відносять: ООН, Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО, Інтерпол, організації з безпеки цивільної авіації (ICAO, EUROCONTROL, ECAC, IFATSEA, LACAC, CANSO, ATCA, ASECNA) та ін. Під їхньою егідою створена і діє міжнародно-правова база цього співробітництва, що включає в себе перелік універсальних угод.

7. Досліджено методи виявлення, попередження та протидії авіаційним терористичним загрозам: головна мета та завдання системи безпеки цивільної авіації є запровадження заходів, що запобігають вчиненню актів неправомірного втручання в її діяльність. До таких заходів належать: охорона території аеропортів; суворий пропускний режим; охорона ПС всіма сучасними методами; огляд ПС перед польотом; огляд пасажирів, багажу, вантажів тощо. Обов'язково повинні бути технічні засоби контролю всього, що поміщається на борт ПС. До таких засобів відносяться металошукачі, рентгеноустановки (переносні та стаціонарні), електронно-оптичні засоби контролю. Для огляду повинні використовуватися технічні засоби з різними видами випромінювання, в тому числі іонізуючі. До них належать аналізатори на теплових нейтронах, багаточастотні рентгенапарати, аналізатори на швидких нейтронах. Багаж має проходити перевірку в кілька етапів: за допомогою спеціально навчених собак; з використанням газоаналізаторів; проведення радіаційного контролю. В аеропортах актуально використовувати систему голосового профайлінгу та біометричний контроль. Особи, які ухиляються від огляду багажу, ручної ноші та особистого огляду, на борт ПС не повинні допускатися.

8. Проаналізовано запобігання тероризму в авіаційному аспекті: виділяють такі заходи, які вживаються на міжнародному рівні, з метою попередження авіаційних

терористичних загроз – посилення контролю повітряного руху в районах ймовірної повітряної загрози; додаткові пости спостереження; патрулювання повітряного простору бойовими літаками та вертольотами в районах ймовірної повітряної загрози; закриття повітряного простору над певними територіями тощо. ППО для боротьби з тероризмом може залучатися лише у тому випадку, якщо система безпеки аеропорту спрацювала неналежним чином. Попереджаючи авіаційний теракт можна уникнути людських смертей та матеріальних збитків.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція о боротьбі з незаконними актами, направленними проти безпеки цивільної авіації: конвенція 23 вересня 1971 г. *Організація Об'єднаних Націй (ООН)*. Монреаль. 1971.
2. Конвенція о боротьбі з незаконним захоптом повітряних суден: конвенція від 16 грудня 1970 г. *Організація Об'єднаних Націй*. 1970.
3. Конвенція о правопорушеннях і деяких інших діях, совершених на борту повітряного судна (Токио 14 вересня 1963 г.): конвенція 14.09.1963. *Організація Об'єднаних Націй*. Токио. 1963.
4. Повітряний кодекс України: кодекс України 19.05.2011 № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-4. ст. 536.
5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03. 2003 № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. ст.180.
6. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України від 20 лютого 2003 р. № 54- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 17. ст. 140.
7. Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України: постанова, порядок від 7 лютого 2007 р. № 153. *Кабінет міністрів України*. Київ, 2007. № 153.
8. Протокол, доповнює Конвенцію о боротьбі з незаконним захоптом повітряних суден: протокол 10.09.2010. *Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО)*. Пекін. 2010.
9. Протокол о боротьбі з незаконними актами насильства в аеропортах, обслуговуючих міжнародну цивільну авіацію, доповнює Конвенцію о боротьбі з незаконними актами, направленними проти безпеки цивільної авіації, прийняту в Монреалі 23 вересня 1971 г.: протокол 24.02.1988. *Організація Об'єднаних Націй (ООН)*. 1988.
10. «Аль-Каїда» відновлює свої позиції в Афганістані – Розвідка США: інформаційний ресурс. *Мілітарний*. 16 вересня 2021. URL: [https:// mil. in.ua/uk/](https://mil.in.ua/uk/)

news/al-kayida-vidnovlyuye-svoyi-pozytsiyi-v-afganistani-rozvidka-ssha// (дата звернення: 12.04.2022).

11. Антонян Ю. М. Терроризм: Криминологическое и уголовно-правовое исследование. Москва: Издательство «Щит-М», 1998. 306 с.

12. Белкін Л. Україна не несе відповідальність за збитий «Боїнг». *Юридична газета*. 2015. № 42 (488). С. 1-3.

13. Біленчук П.Д., Кофанов А. В., Кобилянський О.Л. Міжнародний тероризм: консолідований аналіз забезпечення безпеки: навч. посібн. Київ: ННПСК КНУВС, 2009. 72с.

14. Близнюков А.Г. Безопасность на воздушном и водном транспорте. *Право и безопасность*. 2006. № 1. С. 14.

15. Борисова О.В., Кузьмін С.А., Карпенко Д.М. До питання про історичні аспекти виникнення тероризму: інформ. ресурс. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/boz\\_2009\\_20\\_20.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2009_20_20.pdf) (дата звернення: 16.04.2022).

16. Вахрамеев А. Россия и негативные последствия глобализации. *Власть*. 2004. № 9. С. 68–74.

17. Вонсович О.С. Перспективи врегулювання конфлікту у Сирії в контексті загострення російсько-американських відносин. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2016. № 138 (10). С.66-71.

18. Гаврилова Н.В., Бушуєв Г.О. Фактор фінансування Ісламської Держави в контексті Сирійського конфлікту. *Вісник Маріупольського Державного Університету. Сер. Історія. Політологія*. 2016. Вип. 1. С. 115-121.

19. Гладенко В. М. Проблеми розуміння сучасного тероризму. *Наукові праці Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Політичні науки*. 2005. Вип. 27. Т. 40. С. 156-159.

20. Глазов О.В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107. Част. II. С. 78-85.

21. Григоров О. Формування міжнародно-правових моделей регламентації повітряних польотів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. № 2 (50). С.82-85.
22. Гуцало М. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 147-154.
23. Гушер А.И. Проблема терроризма на рубеже третьего тысячелетия новой эры человечества. *Евразийский вестник*. 2000. № 3
24. Джексон П. Напади 11 вересня у США: що сталося у цей день: інформ. ресурс. *BBC News. BBC/Україна*. 8 вересня 2021 URL: [https:// www.bbc.com/ukrainian/features-58463114](https://www.bbc.com/ukrainian/features-58463114) (дата звернення: 16.04.2022).
25. Деникер Г. Стратегія антитерору. Нові шляхи боротьби з тероризмом. *Тероризм в сучасному капіталістичному суспільстві*. 1982. Вип. 2. С. 76–80.
26. Дуда І. Авіатеракти та їх наслідки: інформ. ресурс. *За Збручем. Новини Тернополя та області*. 21 грудня 2019. URL: [https://zz. te.ua/ aviaterakty-i-ikhni-naslidky/](https://zz.te.ua/aviaterakty-i-ikhni-naslidky/) (дата звернення: 12.04.2022).
27. Заснування ООН: інформ. ресурс. URL: [https://necu.org.ua/ zasnuvannya-oon/](https://necu.org.ua/zasnuvannya-oon/) (дата звернення: 17.04.2022).
28. ИКАО Объединение авиации: информ. ресурс. URL: [https://www.icao. int/Newsroom/Pages/RU/ICAO-ILO-and-IMO-issue-joint-call-to-world-governments-on-need-for-key-worker-designations-for-essential-air-and-sea.aspx](https://www.icao.int/Newsroom/Pages/RU/ICAO-ILO-and-IMO-issue-joint-call-to-world-governments-on-need-for-key-worker-designations-for-essential-air-and-sea.aspx) (дата звернення: 21.04.2022).
29. Камінський В.В. Боротьба з повітряним тероризмом має починатися с землі. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2014. № 1 (14). С. 16-23.
30. Канцір В. С. Міжнародний тероризм – проблема наукового визначення. *Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права*. Хмельницький, 2009. Вип. 2. С. 220–226.
31. Канцір В.С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.12 . Львів, 2011. 453 с.
32. Канцір В. С. Сучасний тероризм в умовах глобалізації : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. Зб. наук. праць [«Держава і право в умовах глобалізації

: реалії перспективи»] (м. Сімферополь, 16–17 квітня 2010 р.). *КРП*. Сімферополь: КРП, 2010. С. 19–20.

33. Ковальчук В.В. Проблема тероризму на повітряних суднах: ьнформ. ресурс. URL: [https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37785/1/Ковальчук В..pdf](https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37785/1/Ковальчук%20В..pdf) (дата звернення: 17.04.2022).

34. Колосков В.В. Наркобізнес як складова транснаціональної злочинності та терористичної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2006. Спецвип. №2. С. 25-31.

35. Колосов Р. В., Малишко В. М. Проблеми законодавчого врегулювання авіа тероризму: інформ. ресурс. URL: [https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/46867/1/Колосов Р.В.%2С Малишко В.М..PDF](https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/46867/1/Колосов%20Р.В.%20Малишко%20В.М..PDF) (дата звернення: 16.04.2022).

36. Кореньков О.О. Політична стратегія й структура організації «Ісламська держава Іраку й Леванту». *Науковий журнал «Політікус»*. 2017. Вип. 1. С. 186-190.

37. Коричневый чемодан Каддафи. Тридцать лет теракту в небе над Локерби: інформ. ресурс. Настоящее время. 21 декабря 2018 г. URL: <https://www.currenttime.tv/a/29665722.html> (дата звернення: 16.04.2022).

38. Коцур В. Тероризм і засоби масової інформації: межа об'єктивності і мас-медіального продовження терактів. *Політичний менеджмент*. 2009. № 7. С 167-172.

39. Краснов А., Бессарабов Н. Некоторые подходы к проблеме противодействия воздушному терроризму в США. *Зарубежное военное обозрение*. 2008. №11. С. 21-26.

40. Курандо О. Стратегія адміністрації Барака Обама щодо міжнародного тероризму та держав-ізгоїв. *European politikal and law discourse*. 2018. Вип. 5. № 3. С. 7-15.

41. Кутовий Б. Б. Проблема політичного тероризму. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету. Сер. Політичні науки*. Миколаїв, 2002. Т. 25. Вип. 12. С. 133-136.

42. Куцька О. М., Беспєка В. Ю. Авіакатастрофи «Боїнгів» 1983 та 2014 років: аналогії російської пропаганди. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Вип.116. С. 103-107.



43. Кучугурний Д.А. Применение силы в борьбе с международным терроризмом. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 399-402.
44. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України. Київ: Знання, 2000. 184 с.
45. Малеев Ю.Н. Международное воздушное право: Вопросы теории и практики. Москва: МО, 1986.
46. Международное агентство по атомной энергии. IAEA: информ. ресурс. IAEA. URL: <https://www.iaea.org/ru/o-nas> (дата звернення: 21.04.2022).
47. Международное воздушное право. Кн. 1. / Бордунов В.Д. и др.; Отв. ред. Мовчан А. П. Москва: Наука, 1980. 351 с.
48. Міжнародне право. Основні галузі: підручник. За ред. В.Г.Буткевича. Київ: Либідь, 2004. 816 с.
49. Міжнародні організації: информ. ресурс. *Цілісність сектору безпеки*. URL: <https://securitysectorintegrity.com/uk/> (дата звернення: 17.04. 2022).
50. Міжнародний тероризм: загрози для України: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. 32 с.
51. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 232 с.
52. Мокляк В. В. Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву. *Кримінальне право та криминологія. Кримінально-виконавче право*. 2016. С. 147-156.
53. Национальная и глобальная безопасность. Терроризм в мегаполисе: оценка угроз и защищенности / под. общ. ред. Дворкина В. 3. Москва, 2002. 340 с.
54. Новоскольцев Г. Б. Глобальный тероризм как метод политической борьбы и формы насилия: информ. ресурс. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJR&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/Polzap\\_2013\\_7\\_32.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJR&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Polzap_2013_7_32.pdf) (дата звернення: 16.04.2022).

55. Організація Об'єднаних Націй (ООН): напрямки діяльності, органи та структура: інформ. ресурс. *Osvita.ua*. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9859/> (дата звернення: 17.04.2022).

56. Организация объединенных наций: офиц. сайт: информ. ресурс. *ООН*. URL: <https://www.un.org/ru/> (дата звернення: 20.04.2022).

57. Панфілов І. Ситуація в Сирії: регіональний та глобальний виміри. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 78. С. 492-498.

58. Польовий М. А. Формування глобального громадянського суспільства як чинник розвитку терористичної активності в глобальному світі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 122-129.

59. Попко В.В. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська Конвенція): умови прийняття структура, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2019 р. № 2. С. 226-232.

60. Поппер К. Открытое общество и его враги. М., 1992. Т.1. 140 с.

61. Проблеми інтелектуалізації інформаційної та міжнародної злочинності і перспективи інноваційних розробок антикримінальних наносистем: інформ. ресурс. *MegaLib.com.ua*. *Високотехнологічне інформаційне право України*. URL: [http://megalib.com.ua/content/8802\\_Problemi\\_intelektyalizacii\\_informaciinoi\\_ta\\_mijnarodnoi\\_zlochinnosti\\_i\\_perspektivi\\_innovaciih\\_rozrobok\\_antikriminalnih\\_nanosistem.html](http://megalib.com.ua/content/8802_Problemi_intelektyalizacii_informaciinoi_ta_mijnarodnoi_zlochinnosti_i_perspektivi_innovaciih_rozrobok_antikriminalnih_nanosistem.html) (дата звернення: 13.04.2022).

62. Психологія тероризму: метод. матер. Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова. Кафедра медицини катастроф та військової медицини, 2019 р. 23 с.

63. Развитие связей между транснациональной преступностью и международным терроризмом. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2003. № 7. С. 3-8.

64. Рыжий В. И. Акты незаконного вмешательства в деятельность гражданской авиации – квазимеждународные правонарушения. *Вестн. Киев. ун-та. Сер. Международ. отношения и Международ. право*. Киев, 1982. Вып. 15. С. 15-18.

65. Сенів Т. Що таке Інтерпол та як опинитися у його базах розшуку: інформ. ресурс. *Адвокатська компанія Прокопюшин і партнери*. 03/10/2019. URL: <http://prokopyshynpartners.com/ru/2019/10/03/що-таке-інтерпол-та-як-опинитися-у-його/> (дата звернення: 17.04.2022).

66. Сироїд Т.Л. Захист жертв тероризму: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 3. С. 99-104.

67. Система протидії повітряному тероризму в Україні/ Камінський В.В., Тюрін В.В., Коршець О.А., Королюк Н.О. *Наука і оборона*. 2017. № 3/4. С. 8-17.

68. Скулиш Є.Д., Глушков В.О. Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 190-194.

69. Совет безопасности ООН: інформ. ресурс. ООН . URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru> (дата звернення: 21.04.2022).

70. Степанов Г.С. Досвід іноземних держав щодо здійснення прикриття об'єктів від можливих терористичних атак з повітря про проведенні заходів міжнародного та європейського рівня. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2012. № 1(7). С. 1-4.

71. Тела всех погибших украинцев во время авиакатастрофы вблизи Тегерана до сих пор не идентифицированы: інформ. ресурс. *ТСН*. 15.01.20. URL: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/tela-vseh-pogibshih-ukraincev-vo-vremya-aviakatastrofy-vblizitegerana-do-sih-por-ne-identificirovani-1474887.html> (дата звернення: 16.04.2022).

72. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навч. посібник: кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с. ISBN 978-611-511-075-9.

73. Токаревський Г. «Собаки пекла» повертаються. *Політичний менеджмент*. 2003. № 1. С. 128-135.

74. Турчин Н. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки: інформ. ресурс. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/Vpu\\_Polit\\_2015\\_9\\_17.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2015_9_17.pdf) (дата звернення: 17.04. 2022).

75. Філіппов А. Незаконні акти стосовно цивільної авіації: сучасна концепція в міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 201-205.

76. Хоменко С. Катастрофа в Росії, в якій загинув президент Польщі Качинський: що про неї відомо: інформ. ресурс. *BBC News/Україна*. 11 квітня 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52253344> (дата звернення: 16.04.2022).

77. Якименко Л.М. Вплив подій 11 вересня 2001 р. на американсько-азербайджанські відносини (2001-2002 рр.): інформ. ресурс. URL: [http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbu/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/znpkhnpu\\_ist\\_2013\\_4\\_9\\_26.pdf](http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_ist_2013_4_9_26.pdf) (дата звернення: 16.04.2022).

78. Agency for Aerial Navigation Safety in Africa and Madagascar: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Agency\\_for\\_Aerial\\_Navigation\\_Safety\\_in\\_Africa\\_and\\_Madagascar](https://en.wikipedia.org/wiki/Agency_for_Aerial_Navigation_Safety_in_Africa_and_Madagascar) (дата звернення: 23.05.2022).

79. Civil Air Navigation Services Organization: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Civil\\_Air\\_Navigation\\_Services\\_Organization](https://en.wikipedia.org/wiki/Civil_Air_Navigation_Services_Organization) (дата звернення: 23.05.2022).

80. Eurocontrol: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Eurocontrol> (дата звернення: 23.05.2022).

81. European Civil Aviation Conference: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/European\\_Civil\\_Aviation\\_Conference](https://en.wikipedia.org/wiki/European_Civil_Aviation_Conference) (дата звернення: 23.05.2022).

82. Home. War. Хроніка оборони України. День 1 – 24.02.2022: інформ. ресурс. *Новинарня*. 24.02.2022. URL: <https://novynarnia.com/2022/02/24/hronika-oborony-opovlyuyetsya/> (дата звернення: 24.05.2022).

83. International Federation of Air Traffic Safety Electronics Associations: інформ. ресурс. *IFATSEA*. URL: <http://www.ifatsea.org/about-us/> (дата звернення: 24.05.2022).

84. Latin-American Civil Aviation Commission (LACAC): інформ. ресурс. *ANAC*. 30.05.2018. URL: <https://www.gov.br/anac/en/topics/international-activities/international->

organizations/latin-american-civil-aviation-commission-lacac (дата звернення: 24.05.2022).

85. Russischer Überfall auf die Ukraine 2022: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Russischer\\_%C3%9Cberfall\\_auf\\_die\\_Ukraine\\_2022](https://de.wikipedia.org/wiki/Russischer_%C3%9Cberfall_auf_die_Ukraine_2022) (дата звернення: 26.05.2022).

86. Schließen sie den Himmel oder stellen sie der Ukraine Flugzeuge und Luftverteidigungsmittel bereit, damit wir es selbst tun: інформ. ресурс. *Голос України*. 10.03.2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/356997> (дата звернення: 25.05.2022).

87. Ukrainian Air Force: інформ. ресурс. *Wikipedia*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian\\_Air\\_Force](https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Air_Force) (дата звернення: 26.05.2022).

88. Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise: інформ. ресурс. *UkSATSE* URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=226&lang=en> (дата звернення: 25.05.2022).

89. Ukrainisches Luftverteidigungssystem: Ist Kiew vor russischen Flugzeugen und Raketen geschützt: інформ. ресурс. *Радіо Свобода*. 07.11.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-systema-ppo-chy-zakhysh-che-nyu-kyuiv-vid-rosiyskykh-litakiv-i-raket/31547774.html> (дата звернення: 24.05.2022).